

3/ STRATEGIE PŘEKLADU

Ať chceme nebo nechceme, pro obvyklého čtenáře stojí na vrcholu zájmu o překlad cílový text. Běžného čtenáře americké detektivky nezajímá, co všechno bylo nutno učinit, než se mohl česky začíst do příběhů hrdinů knih Ed McBaina. Je pro něj důležité, aby se kniha četla jako detektivka z Ameriky.

S rozvojem zájmu o pragmatiku v lingvistice narůstal také zájem o to, jak funguje komunikace na úrovni textu, a tedy i při speciální operaci s textem – při překladu. Překladatel, kterého především zajímá, jak a zda bude jeho překlad Ed McBaina fungovat v cílové podobě, čili zda uspokojí očekávání čtenáře detektivky v přijímající kultuře, naplňuje svou praktickou činností požadavek funkčního překladu. Funkcionalistické translatologické teorie směřují ke stejnému cíli jako náš čtenář: předmětem jejich zájmu je patřičná, přiměřená, ta správná, požadovaná funkce konečného cílového textu v cílové kultuře (Reiß / Vermeer, 1991; Nord, 1988 a 1993; Hönig / Kußmaul, 1999 [1982]; Kußmaul, 2000 a 2007 ad.).

Radegundis Stolzeová v přehledové práci *Übersetzungstheorien* (1997, Teorie překladu) spatřuje zásluhu funkcionalistických teorií v tom, že na pragmatických argumentech ukazují, „že co možná nejpřesnější, nejúplnější a formou stejný překlad všech struktur výchozího textu ve smyslu překódování je ne vždy smysluplný či vůbec možný, a sice z důvodu mimojazykových, kulturních rozdílů, které překladatel přirozeně musí znát“ (Stolze, 1997: 207, přel. ZF).¹⁾

1) V originále: „[...] daß die genaue, vollständige und gleichförmige Übersetzung aller Strukturen des Ausgangstextes im Sinne einer Transkodierung nicht immer sinnvoll

Dagmar Knittlová v teoretické kapitole své knihy *K teorii i praxi překlada* (2003) představuje některé významné současné překladatelské teorie a kladně hodnotí jejich orientaci na celostní chápání významu textu, kde vedle složky sémantické (denotační i konotační) má nezastupitelnou roli složka pragmatická. Knittlová také dodává, že současné anglosaské teorie překlada spojuje mj. odmítnutí pojmu ekvivalence, a sama se přiklání k užívání pojmu *adekvátní* (Knittlová, 2003: 10) nebo podle I. Poldaufa²⁾ k výrazu *překladový protějšek v cílovém jazyce* (Knittlová, 2003: 19). Specifičnost překladové komunikace spočívá v tom, že ačkoliv dochází v cílové komunikační situaci ke změně příjemce, „adekvátní překlad předpokládá zachování pragmatiky textu. Pragmaticky adekvátní [...] překlad uchovává pragmatiku tím, že ji přizpůsobuje pragmatickým pravidlům cílového jazyka“, tj. textu, píše D. Knittlová. Překladatel „vytváří nový text v Cj [cílovém jazyce] ne prostě gramaticko-sémantickou substitucí, ale *pragmatickou rekonstrukcí*“ (Knittlová, 2003: 10).

Sluší se poznamenat, že přibližně ve stejné době, kdy se počala rozvíjet koncepce funkcionalistického překlada na Západě, ovšem v odlišném kontextu badatelském, vypracovává svou koncepci překlada slovenský translatolog Ján Vilikovský. Ve své monografii *Preklad ako tvorba* (1984) dokládá zvláště na literárních překladech komunikační, situační a kulturní odlišnosti originálu a translátu, a tedy potřebu tvořivého překládání. Píše: „Prekladové dielo [...] funguje v iných súvislostiach, neraz aj diametrálne odlišných od pôvodného kontextu. Dôkazom aktuálnej hodnoty diela je už fakt, že sa vôbec po ňom siahne, že sa vyberie na preklad“ (Vilikovský, 1984: 226). Vilikovský si je vědom toho, že vlivem překladatelova cílevědomého úsilí odstranit napětí mezi výchozím a cílovým jazykem a mezi kulturním kontextem originálu a překlada dochází k výrazovým posunům. Nicméně správný je podle něj „každý přístup, ktorý v danom kultúrnom kontexte splní svoju komunikačnú funkciu“ (Vilikovský, 1984: 226n.).

Překladatel, který přenáší sumu informací z jedné kultury do druhé, musí jako účastník komunikace a její spolutvůrce brát

oder überhaupt möglich ist, und zwar aufgrund der außersprachlichen, kulturellen Unterschiede, die der Translator natürlich kennen muß“ (Stolze, 1997: 207).

2) Knittlová jako pramen uvádí práci z oblasti anglicko-české kontrastivní lingvistiky Poldauf, I. *The Third Syntactical Plan*. TLP 1, 241–255.

v potaz komunikační situaci příjemce, tedy prostředí cílové kultury. Zřetelně to lze pozorovat při překládání obchodní korespondence: německé zdvořilostní formule působí při doslovném překladu v češtině až archaicky, tedy nepatřičně, mohou vyvolávat dojem falešnosti či mít komický účín;³⁾ při překladu do angličtiny budou německé zdvořilostní formule v obchodní korespondenci rovněž minimalizovány. Cílový text musí odpovídat úzu přijímací kultury, resp. musí být přiměřený dané komunikační situaci v cílové kultuře. „Es ist nicht möglich, Translation als Transkodierung [...] einer Bedeutung [...] eines Textes zu verstehen. Translation setzt Verstehen eines Textes, damit Interpretation des Gegenstandes ‚Text‘ in einer Situation voraus. Damit ist Translation nicht nur an Bedeutung, sondern an Sinn [...], also an Textsinn-in-Situation, gebunden“ (česky: „Překládání není možno vnímat jako překódování významu textu. Překládání předpokládá pochopení textu, a tím interpretaci předmětu ‚text‘ v nějaké situaci. Tím je překládání vázáno nejen na význam, nýbrž i na smysl, tedy na smysl textu v dané situaci“), píše H. J. Vermeer (Reiß / Vermeer, 1991: 58, přel. ZF). Jako příklad uvádějí citovaní autoři komunikační situace v indickém prostředí, kdy tlumočnick např. do němčiny musí verbalizovat obvyklý neverbální dík (úklonu hlavou), jehož absence by příjemcem translátu byla pocíťována jako nezdvořilost (srov. Reiß / Vermeer, 1991: 65). Na tom je zřetelné, že překladatel musí za prvé umět interpretovat sdělení, „text“, za druhé musí vědět, co má v dané komunikační situaci vytvořit, a za třetí nejedná se vždy o pouhé jazykové překódování vstupní informace (v příkladu tlumočení v Indii jde o verbalizaci nonverbální, gestické informace). Řada autorů proto zdůrazňuje nutnost věnovat pozornost stylovým vlastnostem textu (např. Levý, 1983; Knittlová, 2003; Doležel, 2004) a ilokučným silám komunikace (Knittlová, 2003: 208n.; Hönig / Kußmaul, 1999: 77nn. ad.).

Teoretikové překladu, kteří kladou důraz na to, jakou funkci bude plnit překladový text, se věnují funkci cílového textu v cílové kultuře, definování zakázky vůči výchozímu textu, roli překladatele v překladatelském procesu a pojmenování faktorů, které

3) Německé písemné oficiální oslovení *Sehr geehrter Herr Dr. Fischer* znamená doslova česky *Velevážený pane doktore Fischere*; německá epistolární formule na rozloučenou *Hochachtungsvoll*, případně *Mit vorzüglicher Hochachtung* se česky překládá slovy *S úctou*, nikoli **Zcela vysokouctivě / *Zcela veleuctivě* apod.

překladačský proces ovlivňují. Nemalá pozornost je věnována problematice kulturní vázanosti, tzv. sociokulturnímu kódu (faktorů, rozměru) překladového textu. V obecné rovině se teorie soustředí na samotný tvůrčí proces formulace cílového textu. Jejich závěry přinášejí užitečné podněty pro překladačskou didaktiku.

3.1 OBECNÁ TEORIE PŘEKLADU (REIßOVÁ, VERMEER, 1984)

Katharina Reißová a Hans J. Vermeer formulovali obecnou teorii překladu v knize *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (Základy všeobecné teorie překladu) v roce 1984 (druhé vydání vyšlo v roce 1991 v nezměněné podobě, cituji z druhého vydání). Vychází z teorie skoposu, jejíž základy formuloval H. J. Vermeer na přelomu 70. a 80. let 20. století a postupně je zpřesňoval.

Obecná teorie překladu K. Reißové a H. J. Vermeera vychází z teorie jednání. Autoři zařazují translatoologii do oblasti aplikované jazykovědy, do pragmatiky jako součásti teorie kultury: „Translatoologie je pak zvláštním druhem kulturně podmíněné vědy o textu“ (Reiß / Vermeer, 1991: 2, přel. ZF).

Podnětem pro hledání uspokojivé obecné teorie překladu byla skutečnost, že tradiční komunikační pojetí překládání je jednak omezeno na jazykovou rovinu a že z překladatele činí pouhého prostředníka v dvoustupňovém komunikačním modelu, mezi mluvčími dvou jazyků. Autoři kriticky hodnotí pojetí Jiřího Levého v *Umění překladu*, Wenera Kollera v *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* (Úvod do teorie překladu), Wolframa Willse ad.: „Stoupenci dvoustupňové teorie translace zastávají mínění, že při translaci je výchozí text recipován translátorem a recipovaný smysl výchozího textu je pak v kódu cílového jazyka znova zakódován a takto je předán cílovému příjemci“ (Reiß / Vermeer, 1991: 42, přel. ZF). Vytýkají teoriím, že translace se podle nich odehrává výhradně mezi jazyky, že kulturní fenomény jsou zmiňovány jako komplikace, kvůli nimž se překlad může zdařit jen částečně, a že není zvažována změna funkce cílového textu vůči výchozímu textu.

Dalším krokem hodnocení stávající situace je kritika prací, které jsou založeny na tom, že translace je „informace“ o výchozím textu v jiném jazyce. A. Neubert zakládá svou typologii textů na

typologii žánrů (Textsorte), mlčky prý předpokládá, že druh textu má jednoznačnou funkci, a autoři mu především vytýkají, že nebere zřetel na případná kulturní specifika druhu textu.⁴⁾ To zohledňuje Juliane Houseová, která tzv. *kulturní filtr* (cultural filter) do překladatelské strategie začleňuje a spojuje teorii žánru s funkční překladovou teorií: překladatelskou strategii určuje druh textu (žánr), ale v některých situacích může dominovat funkce; zavádí pojmy *zjevný překlad* (overt translation)⁵⁾ a *skrytý překlad* (covert translation).⁶⁾ Autoři spatřují nevýhodnost její teorie v nedostatečně dynamickém pojetí aplikace překladatelské strategie (srov. Reiß / Vermeer, 1991: 48–52).

Před formulováním obecné teorie překladu se autoři ještě pozastavují u prací, jejichž autoři aplikují na translatologii tzv. *instrukční lingvistiku* (Siegfried J. Schmidt, 1976; D. Stein, 1980).⁷⁾ K. Reißová a H. J. Vermeer dokazují, že ne každý text je instrukcí k nějaké činnosti.⁸⁾ Vytýkají aplikaci instrukční lingvistiky na te-

- 4) A. Neubert rozlišuje čtyři druhy textů ve výchozím jazyce: (1) texty nezaměřené specificky na výchozí jazyk (např. návody k obsluze), (2) texty specificky zaměřené na výchozí jazyk (např. lokální zprávy, zákony); (3) texty jak specificky zaměřené, tak nezaměřené specificky na výchozí jazyk (např. krásná literatura); (4) texty specificky zaměřené na cílový jazyk (určené pro překlad do cílového jazyka, např. informace pro cizinu) – vyloženo podle Reiß / Vermeer, 1991: 46n. — Toto pojetí z r. 1970 A. Neubert později zpřesňuje, srov. Neubert, 1999.
- 5) *Overt translation* je překlad, u něhož je naprosto zjevně cílový adresát odlišný od adresáta výchozí kultury, např. politický projev, náboženské kázání, konverzační komedie (srov. House, J. *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: UTB, 1981, s. 194n., cit. podle Reiß / Vermeer, 1991: 48n.).
- 6) *Covert translation* je takový překlad, u něhož je cílový příjemce obdobným adresátem jako výchozí příjemce, např. u komerčních nebo publicistických textů, turistických informací, překlad je v cílové kultuře nerozeznatelný a má statut originálu. Aby byly překonány kulturní rozdíly, „překladatel musí mezi výchozí a cílový text umístit *kulturní filtr* [cultural filter]; musí na výchozí text pohlédnout očima příslušníka cílové kultury“ (House, 1981: 196, cit. podle Reiß / Vermeer, 1991: 50, přel. ZF).
- 7) Schmidt, S. J. *Texttheorie. Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation*. 2. Aufl. München: W. Fink Verlag, 1976. — Stein, D. *Theoretische Grundlagen der Übersetzungswissenschaft*. (Teoretické základy vědy o překladu) 1. Aufl. Tübingen: 1980.
- 8) Výpověď *Zavři dveře!* je pokynem, instrukcí k nějakému jednání v určité situaci, která předpokládá, že oba partneři komunikace jsou zajedno v modelu skutečnosti, čili že v dané situaci existují dveře, které je možno zavřít. Ovšem výpověď *Prší* nemusí být instrukcí (to znamená např. výzvou „běž sundat prádlo, nebo zmokne!“). Výpověď *Prší* může mít i jiné funkce, např. pouze obnovit slovní kontakt s partnerem komunikace v momentální situaci, a ne ho vyzývat k nějaké práci. Mluvčí věty *Prší*

orie překlada, že instrukční lingvistika tvrdí, že „text je množina pokynů chápat text u r č i t ý m způsobem a u r č i t ý m způsobem na něj reagovat. To neponechává žádný prostor pro vágnost, zde: pro překladové varianty“ (Reiß / Vermeer, 1991: 74n., přel. ZF). Instrukční lingvistika směřuje k jedinému možnému chápání, k jedinému „přípustnému“ čtení a interpretaci (srov. Reiß / Vermeer, 1991: 74n.). Reißová a Vermeer proto zavádějí pojem *nabídka informací* (Informationsangebot). Pojímat text jako nabídku informací je podle nich pro obecnou teorii překlada vhodnější i z metodologického hlediska, pojem *nabídka informací* je širší než pojem *instrukce*, který metodologicky nepřipouští existenci překladových variant.

Užití pojmu *nabídka informací* (NI) vytváří prostor pro vymezení a akceptaci tvořivosti jako součásti překládání: „Výchozí text a translát jako dvě (!) nabídky informací dovolují překladateli učinit legitimně, na vlastní zodpovědnosti založené tvořivé rozhodnutí“ (Reiß / Vermeer, 1991: 75, přel. ZF). Jedná se o dvě odlišné množiny informací, přičemž překlad jako metatext (metakomunikát) může v porovnání s výchozím textem obsahovat navíc informace o komunikační situaci a o podobě výchozího textu v ní (např. v cílovém textu bývá vedle překlada termínu uveden i originální pojem ve výchozím jazyce, což je zřetelný signál metatextuality, jíž se odlišuje cílová nabídka informací od výchozí nabídky). Autoři dále píší: „Entscheidend für unsere Theorie als einheitlicher Translationstheorie ist, daß j e d e s Translat (Übersetzung und Verdolmetschung) unabhängig von seiner Funktion [...] und Textsorte als Informationsangebot in einer Zielsprache und deren -kultur (IA_Z) über ein Informationsangebot aus einer Ausgangssprache und deren -kultur (IA_A) gefaßt wird:

$$\text{Trl.} = \text{IA}_Z(\text{IA}_A)$$

Der Translator (oder dessen Auftraggeber vermittelt des zustimmenden Translators – oder in loserer Redeweise: das Translat)

nabízí informaci, jejímž prvotním smyslem může být potřeba informovat příjemce, že s ním chce hovořit, komunikovat (fatická funkce). Příjemce ovšem může větu s fatickou funkcí interpretovat jako věcné sdělení (funkce informativní) a reagovat činností (tj. jít sundat prádlo), ačkoli pronesená věta žádnou instrukcí nebyla. — Model ukazuje, že na ploše textu v komunikační události je třeba umět správně rozlišit záměr vysílatele (ilokuci) a skutečný efekt řečového aktu u příjemce (perlokuci).

bietet eine Information über den Ausgangstext, der seinerseits als Informationsangebot verstanden wird“ (česky: Rozhodující pro naši jednotnou teorii překladu je, že každý translát (překlad a přetlumočení)⁹⁾ je pojmán nezávisle na své funkci a žánru jako nabídka informací v cílovém jazyce a jeho kultuře (NI_C) o nabídce informací z výchozí kultury v jejím jazyce (NI_V):

$$\text{Trl.} = NI_C(NI_V)$$

Překladatel (nebo zadavatel prostřednictvím souhlasícího překladatele – či v běžné řeči: překlad) nabízí informaci o výchozím textu, který je z jeho strany chápán jako nabídka informací (Reiß / Vermeer, 1991: 76, přel. ZF).

Definici autoři formulují ještě jinak, jakoby z jiného úhlu: „Ein Text z der Sprache und Kultur Z ist dann als Translation eines Textes a der Sprache und Kultur A (für $A \neq Z$) beschreibbar, wenn und insoweit er als simulierendes Informationsangebot in Z über das betreffende Informationsangebot in A erweisbar ist“ (česky: Text c jazyka a kultury C lze tehdy popsat jako překlad textu v jazyka a kultury V (pro $C \neq V$), pokud je prokazatelný¹⁰⁾ jako simulující¹¹⁾ nabídka informací v C o dotyčné nabídce informací ve V (Reiß / Vermeer, 1991: 80, přel. ZF).

Význam teorie se naplní, jestliže teorie stanoví nějaká obecná pravidla, jak analyzovat cílové situace a jak z analýzy odvodit podmínky vzniku překladu. Obecně platí, že překládáme tak, jak podle formálních a kulturních specifik cílová kultura očekává, že bude informována. Hlavním kritériem překladatelského rozhodování je funkce překladu jakožto cílové nabídky informací. Je na překladateli (ne na primárním tvůrci), aby přiměřeně situaci

9) Někteří translátologové vytýkají všeobecné teorii translace, že pro všechny formy translace není platná, jmenovitě pro simultánní tlumočení. Stručný přehled kritické diskuse najdeme u Ivany Čeňkové v publikaci *Teorie a didaktika tlumočení I.*, Praha: FF UK, 2001, s. 48–49.

10) Výrazem „pokud je prokazatelný“ vyřazují autoři z této množiny parodie a pseudo-překlady.

11) Pojem *simulace* označuje „nápodobu“, „imitaci“ či „transfer“, svého druhu „zobrazení“ formy a funkce výchozího textu v textu cílovém, srov. Reiß / Vermeer, 1991: 80 a 88–92. Autoři správně poznamenávají, že funkční překlad není svévole, ale řídí se snahou „zůstat ve všech oblastech funkčně a formálně tak blízko výchozímu textu, jak to dovolí účel překladu“ (Reiß / Vermeer, 1991: 90, přel. ZF).

a na základě svých znalostí výchozí i cílové situace rozhodl, zda, co a jak se přeloží (srov. Reiß / Vermeer, 1991: 86–87).

3.1.1 Teorie skoposu

Podle Reißové a Vermeera je pro překládání nejdůležitější účel, tzv. **skopos**. Teorie skoposu se v knize *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* jeví jako přirozené pokračování jejich snahy definovat (ustanovit) obecnou teorii překladu, je její přirozenou součástí.

V teorii skoposu tedy platí, že pro překládání je rozhodující jeho funkce.¹²⁾ R. Stolzeová (1997: 192) připomíná, že výraz *skopos* je obtížně vymezitelný, nicméně že je s pojmy funkce, cíl, účel (překladu) synonymní.¹³⁾

K. Reißová a H. J. Vermeer pohlížejí na teorii skoposu jako na svého druhu komplexní teorii jednání. Překládání označují za zvláštní druh interakčního jednání. Píší: „Eine Translationstheorie als spezielle Handlungstheorie geht von einer Situation aus, in der bereits immer schon ein Ausgangstext als ‚Primärhandlung‘ vorhanden ist; die Frage ist also nicht: ob und wie gehandelt, sondern ob, was und wie weitergehandelt (übersetzt/gedolmetscht) werden soll. Unter diesem Gesichtspunkt ist eine Translationstheorie also eine **k o m p l e x e Handlungstheorie**“ (česky: Teorie překladu jako speciální teorie jednání vychází ze situace, v níž je již přítomen výchozí text jako ‚primární jednání‘; otázkou tedy není, zda a jak se má jednat, nýbrž zda, co [= o čem] a jak se má dále jednat (překládat/tlumočit). Z tohoto hlediska je teorie překladu tedy **k o m p l e x n í** teorií jednání. (Reiß / Vermeer, 1991: 95, přel. ZF). A dodávají: „Překladatelská rozhodnutí tedy závisí

12) Svým příklonem k funkčním aspektům a nedirektivnosti překladu, resp. orientací na příjemce je teorii skoposu blízká teorie *Descriptive Translation Studies*; těžištěm zájmu badatelů je literární překlad, méně však didaktické využití teorie.

13) W. Koller funkcionalistickou koncepcí překladu nepřijímá, argumenty však neuvádí. Částečně ironickým, částečně patetickým tónem se ohrazuje proti překladatelově kompetenci rozhodovat o výběru informací z výchozího textu pro cílového příjemce, jak tuto kompetenci vnímá z prací představitelů funkcionalistické koncepce Vermeera, Reißové nebo Kußmaula. Podle Kollera má překladatel sloužit originálu a tím čtenáři překladu: „Toto je (nedosažitelný) ideál, na nějž se orientuje profesní étos překladatele literárního díla,“ píše na s. 214 v *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, citát přel. ZF.

na dominujícím základním pravidle; zda a co se transferuje, se podle něj rozhoduje právě tak jako JAK, tedy překladatelská strategie“ (Reiß / Vermeer, 1991: 95, přel. ZF). Podle autorů pro překládání platí, že účel světí prostředky, překladatelské jednání je určováno jeho účelem. Později to H. J. Vermeer formuloval také takto: „Každou translaci určuje skopos. Skopos je stanoven dostatečně přesně specifikující zakázkou. Tento pevně stanovený skopos určuje v mysli překladatele jakožto experta v překladatelském jednání překladatelskou strategii a překlad, a tím také intertextovou koherenci mezi cílovým a výchozím textem“ (Vermeer, 1989: 151, přel. ZF). Překlad musí být koherentní nejprve sám v sobě, tzn. vytvořený s ohledem na cílového příjemce tak, aby mu porozuměl, a teprve pak je možno hodnotit jeho koherenci intertextuální, tj. i ve vztahu k textu výchozímu.

Krom toho K. Reißová a H. J. Vermeer stanovují tři faktory významné pro překládání: interpretace výchozího textu překladatelem; funkce [cílového] textu, kterou překladatel opodstatněně zvolí; změna funkce mezi dílem a překladem podmíněná kulturní distancí, tedy prostorovou a/nebo časovou distancí (srov. Reiß / Vermeer, 1991: 57). Novodobý překlad Cervantesovy satiry na rytířskou nostalgii není satirou, nýbrž „nabídkou informací“ o Cervantesově satirě na zašlou rytířskou nostalgii, připomínají autoři.

3.1.2 Fidelita

Autoři připomínají ještě existenci dvou pravidel pro překládání: **intratextovou** (intratextuell) **koherenci** a **intertextovou** (intertextuell) **koherenci**, kterou nazývají *fidelita* (Fidelität). Aby mohla úspěšně probíhat komunikace, aby mohlo dojít ke vzájemnému dorozumění jejích účastníků, musí být sdělení, text, pro příjemce pochopitelné, tedy interpretovatelné v dané komunikační situaci. Tuto vlastnost nazývají autoři vnitrotextovou koherencí. Pro překlad z toho odvozují obecné pravidlo, že translát musí být pro příjemce interpretovatelný koherentně s jeho komunikační situací (srov. Reiß / Vermeer, 1991: 113). Tomuto pravidlu pak podřazují **pravidlo fidelity**. *Fidelita* znamená vytvoření mezitextové koherence mezi výchozím a cílovým textem při zachování vnitrotextové koherence cílového textu v nových komunikačnėsituačních

okolnostech. Dá se také říct, že překladatel usiluje o vytvoření informační nabídky v cílovém textu o informační nabídce vyjádřené ve výchozím textu výchozím jazykem. Tato intertextová koherence je podřazena intratextové koherenci cílového textu: translát musí být nejprve srozumitelný jako text sám o sobě a teprve pak lze posuzovat okolnosti jeho vzniku; oběma typům koherence je přitom vždy nadřazena funkce překladu, zdůrazňují autoři (srov. Reiß / Vermeer, 1991: 114n.).

Text jako performativ je jednání v nové komunikační situaci, přináší informace o nabídce informací představované výchozím textem, resp. o výchozím jazykovém jednání. Například dopisy Boženy Němcové přeložené ve 21. století do němčiny mají v cílové komunikační situaci naprosto jinou funkci než v někdejší výchozí komunikační situaci; dnes jsou informací v němčině o tom, co obsahoval výchozí text ve výchozím jazyce. Jarmareční písně plnily kdysi nejen zábavní funkci, ale i specifickou funkci informační; jejich dnešní překlad tuto vedlejší, svého druhu zpravodajskou roli naplnit nemůže – a nelze ji po cílovém textu požadovat. Přitom je třeba připomenout, že zpravidla cílový příjemce nesrovnává cílový text s výchozím, aby posoudil jejich intertextovou koherenci (např. inkoherenci v návodu na obsluhu českého výrobku nepřipisuje Peruánec nedostatkům výchozího českého textu).

3.1.3 Modely překladu

Všeobecnou teorii překladu shrnují K. Reißová a H. J. Vermeer do pěti obecných pravidel, hierarchicky provázaných (Reiß / Vermeer, 1991: 119, přel. ZF):

- (1) Ein Translat ist skoposbedingt. (Translát je podmíněn skoposem.)
- (2) Ein Translat ist ein Informationsangebot in einer Zielkultur und -sprache über ein Informationsangebot in einer Ausgangskultur und -sprache. (Translát je nabídka informací v cílové kultuře a cílovém jazyce o nabídce informací ve výchozí kultuře a výchozím jazyce.)
- (3) Ein Translat bildet ein Informationsangebot nichtumkehrbar eindeutig ab. (Translát zobrazuje nabídku informací ireverzibilně jednoznačně.)
- (4) Ein Translat muss in sich kohärent sein. (Translát musí být v sobě koherentní.)
- (5) Ein Translat muss mit dem Ausgangstext kohärent sein. (Translát musí být s výchozím textem koherentní.)

Na základě vymezení obecných charakteristik všeobecné teorie překladu stanovují K. Reißová a H. J. Vermeer pětistupňový obecný model překladu (Reiß / Vermeer, 1991: 120). Výchozí jednotkou pro překlad je text, informace v něm obsažené můžeme hierarchicky vnímat v jednotlivých jazykových plánech (úrovních). Komplex překládaných úrovní je rozlišujícím znakem pro stupeň modelu.

- (1) Nejkomplexnější je překlad s transferem kulturního pozadí, tedy překlad verbálních a kulturních prvků textu – např. překlad reklamy.
- (2) Nižší stupeň představuje model překladu verbálních prvků s konstantou kulturního pozadí, přičemž jsou ovšem přinejmenším částečně překládány také kulturní hodnoty.
- (3) Nižší stupeň představuje jazykový transfer na rovině textu s ohledem na syntaktické a stylistické jevy, ignorující však kulturní hodnoty.
- (4) Nižší stupeň představuje jazykový transfer jednotek na rovině nižší než je rovina textu – takové jsou překlady prosazující filologickou věrnost.
- (5) Nejnižší stupeň modelu překladu představuje transfer elementárních jazykových jednotek – podle autorů překlady textů magického užití. V praxi se jednotlivé stupně mohou mísit, což ovlivňuje kultura, resp. účel překladu.

Na základě skoposu, tj. předpokládané, očekávané funkce cílového textu, se překladatel rozhoduje, jaké překladatelské postupy použije k vytvoření komunikujícího překladu. Na začátku své studie *Skopos, Auftrag und Ausgangstext* (Skopos, zakázka a výchozí text z knihy *Skopos und Translationsauftrag*, 1989) H. J. Vermeer upozorňuje na nutnost dohodnout cíl a realizační modus cíle se zadavatelem, přesná specifikace zakázky je podmínkou překladatelovy činnosti. Je chybou, stane-li se nejvyšším kritériem překladatelské práce nikoli cílový text, ale text výchozí. Proto je nutné vyjednat se zadavatelem také účel (skopos) a realizační modus účelu překladu (srov. Vermeer, 1989: 72n.). V některých částech textu mohou být významné dílčí funkce, ty se pak jako rozhodující uplatní při tvorbě patřičných částí textu.

Na teorii skoposu je cenné, že úvahy o shodě intence a funkce a o optimalitě překladu směřuje dopředu, prospektivně k cílové kultuře a skoposu, říká Dilek Dizdar (Dizdar, 1999: 105). Teorie skoposu připouští různé skopoi ve vztahu k rozličným překladatelským strategiím, odmítá absolutizaci jednoho postupu, tím umožňuje vysvětlení rozmanitosti překladatelských jevů.

Poskytuje tak explikativně-deskriptivní instrumentář například překladové kritice a zároveň slouží překladatelské praxi (ibid.).

Rovněž R. Stolzeová v komentáři k teorii skoposu, jak je vyložena v různých studiích Hanse J. Vermeera, poznamenává, že „studie z této perspektivy pojednávají především funkční rámec překladu jako písemného nebo mluveného sdělení, avšak ne deskriptivně, nýbrž mnohem více preskriptivně, s orientací na tvorbu“ (Stolze, 1997: 193, přel. ZF). A přeložit text znamená ho v cílovém jazyce vytvořit.

Jestliže překladatel vychází ve své práci z teorie skoposu, resp. chová-li se podle cíle zakázky a funkce očekávaného překladu, musí jako specialista ve věcech překladu umět rozhodnout, za jakých podmínek lze očekávaného cíle, zadané zakázky dosáhnout. Překladatel se jako specialista (Vermeer užívá slovo expert) má umět zodpovědně rozhodnout pro optimální postup k realizaci skoposu. Taková rozhodovací kompetence je součástí jeho profesionálního jednání. „Svoboda překladatele není založena na libovůli, nýbrž na uvědomělém, na základě skoposu opodstatněném rozhodnutí,“ uzavírá své hodnocení D. Dizdar. – Vědomí o oprávněnosti této rozhodovací kompetence posiluje postavení překladatele na poli kreativity. Zároveň dává skopos jasné hranice kreativní činnosti překladatele. Tvořivost má být ve službách cíle, očekávané funkce překladového textu. Předpokládaná komunikační situace v cílové kultuře klade požadavky na funkci, potažmo žánr cílového textu, a pokud překladatel svými kreativními řešeními překročí hranice požadavku (např. když neologismy učiní z persvazivního textu reklamy text esteticky-sdělný, ale věcně, informačně nesrozumitelný, tedy intratextově inkoherentní), nesplní zakázku správně, nerealizuje správně skopos překladu. Zjednodušeně lze říci, že překladatel musí znát obě kultury (výchozí i cílovou), v praxi pak se musí řídit konvencemi a normami cílové kultury.¹⁴⁾

D. Dizdar k problematice kreativity překladatele ještě dodává: „Poznámka, že ‚text není na vždy a pro všechny jedním a tímž textem‘ a ‚že také recipient se stává producentem‘, je cestou ke svobodě a možnosti tvořivosti překladatele“ (Dizdar, 1999: 107 s ci-

14) Vermeer dokonce píše, že překladatel musí být plurikulturelní, ne jen bikulturelní; musí znát a umět rozlišit svět zadavatele, svůj svět a svět příjemce a umět je svést k sobě ve správné relaci (Vermeer, 1996: 41). Ukazuje to, jak speciálně se konstituuje překladatelská kompetence.

tátem Vermeera, 1996: 39; přel. ZF). Na jiném místě H. J. Vermeer píše: „Překladatel nemá mít strach špatně sepsané výchozí texty nově otextovat, aby splnil svůj zadaný cíl“ (Vermeer, 1986: 41, přel. ZF). Tady se vybaví jedna z úvodních myšlenek této práce, že totiž ani čtenář překladu po právu nechce číst defektní texty.

3.2 ANTIADAPTAČNÍ STRATEGIE PŘEKLADU (HRDLIČKA, 2003)

Milan Hrdlička charakterizuje v knize *Literární překlad a komunikace* (2003) svou překladatelskou strategii jako antiadaptační. Vymezuje se tím vůči strategiím funkcionalistickým, zejména proti teorii skoposu, pro něž je důležitý „komunikační efekt, který má [překlad] u adresáta vyvolat“ (Hrdlička, 2003: 13), a staví se „k podobným adaptačním koncepcím“ kriticky (ibid.). Pro umělecký překlad platí v jeho koncepci zásada adekvátního překladu.

Koncepce adekvátního překladu, kterou prezentuje Milan Hrdlička v knize *Literární překlad a komunikace*, vychází z komunikačního schématu, kde na počátku stojí výchozí text napsaný autorem pro hypotetického příjemce a na konci stojí hypotetický cílový příjemce cílového textu. Hrdlička vychází z reprodukční koncepce J. Levého („Cílem překladatelské práce je zachovat, vystihnout, sdělit původní dílo, nikoliv vytvořit dílo nové, které by nemělo předchůdce,“ – Levý, 1983: 83) a hovoří o důležitosti zaměření překladu a překladatele na čtenáře. Ve svém pojetí prosazuje „optimální reprodukčně-kreativní přetlumočení předlohy do nového recepčního prostředí (při zachování identity a kvalit výchozího textu i charakteristik nového receptora)“ (Hrdlička, 2003: 8) a odmítá „utilitární deformaci původního díla buď na přání vydavatele, zadavatele překladu či čtenáře, anebo z překladatelských subjektivních pohnutek“ (ibid.). Umělecký překlad chápe Hrdlička jako formu literární komunikace, a to jako komunikaci odvozenou, druhotnou, komunikaci, která se na rozdíl od komunikace ve vysílající kultuře začleňuje do jiného komunikačního kontextu. Věnuje proto pozornost kategorii „záměru produktora textu“: někomu (= publiku) něčím (= dílem) o něčem (= o realitě) nějakým způsobem (= metodou) za nějakých okolností (= v rámci komunikačního kontextu) za nějakým účelem něco sdělit (srov. Hrdlička, 2003: 8). Překladatel je v roli zprostředkovatele, k takto

naznačenému záměru autora (= produktora) se přidává překladatelův „záměr reprodukčně tvůrčí konkretizace předlohy“ (Hrdlička, 2003: 11). Jinými slovy, charakterizuje roli překladatele tak, že „překladatel by měl usilovat o vystižení a adekvátní ztvárnění předlohy, tedy v podstatě o způsob realizace původního autorova záměru“ (Hrdlička, 2003: 12).

Vzhledem k tomu, že se jedná o dva neidentické záměry, podmíněné odlišnými komunikačními podmínkami v netotožných kulturních kontextech a za odlišných komunikačních okolností (tj. jiný čas, místo, v případě translátu i jiná základní funkce cílového textu, totiž přinést informaci o obsahu výchozího textu), je takto formulovaný požadavek přinejmenším diskutabilní. Při definování překladatelské role Hrdlička připouští, že „v přeloženém díle dochází nevyhnutelně k řadě posunů“ (ibid.), překročí-li však jejich míra určitou mez, nejedná se již o adekvátní umělecký překlad. Pro jeho dosažení má brát překladatel v úvahu jak adekvátnost překladu vůči výchozímu textu, tak adekvátnost cílového textu „potřebám, konvencím, úrovni přijímajícího komunikačního kontextu i kvalitám a vyspělosti nového čtenáře-adresáta, jeho očekávání, jeho objednavce“ (Hrdlička, 2003: 20), a má se tak pokusit o dosažení vhodného kompromisu.¹⁵⁾

Do přesného vymezení překladatelského pojetí se však M. Hrdlička pouští pozvolna a terminologicky nejednoznačně, když tvrdí, že „překladatelská konkretizace se drží objektivních kvalit a dominant díla, respektuje jeho identitu“ (Hrdlička, 2003: 22). Varuje před přílišným prosazováním překladatelského subjektu, před svévolným, adaptačním zasahováním do textu překladu, takové překlady pak nemají být vydávány za překlad. Situace, kdy má překladatel právo do cílového literárního textu zasahovat, je třeba řešit vždy s ohledem na specifiku uměleckého sdělení v konkrétním díle. Hrdlička připouští užití intratextových vysvětlivek, zde se uplatní kreativní složka překladatelské aktivity, upřednostňuje však přiměřené použití edičního aparátu (předmluvy, doslovy, komentáře); komentář nemá cílovému textu konkurovat (srov. Hrdlička, 2003: 32–35).

15) „Překladatel by měl usilovat o optimální sladění zřetele k originálu i ke čtenáři. Mistrovství překladatele spočívá mimo jiné právě v umění nalézt vhodný kompromis“ (Hrdlička, 2003: 12). — Na tomto místě musím připomenout funkcionalistické principy *fidelity* (Vermeer) a *loyalty* (Nordová), tomuto pojetí velmi podobné.

M. Hrdlička dále píše, že na charakter cílového textu má obecně vliv „kulturní připravenost“ přijímající společnosti: vyspělost literární produkce a čtenářstva. Tuto situaci má překladatel respektovat, musí umět posoudit, zda kvality výchozího textu jsou či nejsou v tzv. předstihu před úrovní cílové literatury. Hrdlička připomíná, že překladatel nemusí adaptačními zásahy do cílového textu snižovat uměleckou úroveň díla, že se naopak může podílet „na zvyšování úrovně domácí literární tvorby tím, že překladatelská konkretizace předlohy přenesse z původní tvorby do nového prostředí neznámé umělecké postupy, netradiční formy, [...] zprostředkuje kvalitní vnější literární impuls“ aj. (srov. Hrdlička, 2003: 45). Může však nastat situace, kdy s ohledem na přijímající publikum musí překladatel snižovat kvalitu předlohy v cílovém textu (připomíná tu obrozenecké úpravy originálu za účelem navázání kontaktu s literárně nevyspělým českým čtenářstvem). Na této skutečnosti M. Hrdlička ukazuje relativnost pojmu adekvátní překlad. „Co může být z hlediska určitého komunikačního kontextu považováno za přiměřené, může být [...] hodnoceno z hlediska jiného komunikačního kontextu jako neplnohodnotné“ (Hrdlička, 2003: 45).

Pro dosažení adekvátního překladu je podle Hrdličky velmi důležitá reprodukce stylistických kvalit originálu, neboť styl je „integrujícím článkem“ myšlenkových, estetických a jazykových hodnot díla. Hrdlička se také staví proti neadekvátní aktualizaci, modernizaci či archaizaci v cílovém textu, odmítá nevhodnou naturalizaci nebo exotizaci, doporučuje vždy spíše střední cestu (přiměřená kreolizace, je-li to nutné, respektování času a prostoru v díle).

Na Hrdličkově koncepci adekvátního uměleckého překladu je podstatné, že přes všechny relativizace a vágnosti pojmu počítá s použitím tvůrčích postupů v překladatelském procesu. Překladatelovu tvořivost omezuje poněkud apriorní ohled na výchozí komunikační situaci (srov. „adekvátní umělecký překlad by měl být [...] optimálním zprostředkováním původního vztahu autora a čtenáře soudobému receptorovi“¹⁶⁾ – Hrdlička, 2003: 48), ten je ovšem doplněn maximalistickým ideálním požadavkem širokého

16) Je diskutabilní, zda je nutné, aby dnešní cílový text informoval příjemce např. o tom, jaký byl původní, tedy někdejší autorský vztah Fr. Villona nebo W. Shakespeara a jeho soudobého čtenáře.

literárního vzdělání překladatele, které by mu mělo umožnit ve všech fázích překladatelského procesu interpretovat dílo „se zřeteltem k jeho překladové realizaci“ (Hrdlička, 2003: 27). Hrdlička nepožaduje vyčlenit interpretaci výchozího díla jako samostatnou fázi překladatelského procesu, což považuji za správné. Interpretaci zároveň považuje za nezbytnou podmínku realizace adekvátního uměleckého překladu. Z toho vyplývá i další správný požadavek, aby se dovednost interpretovat stala součástí překladatelské kompetence.

Zdá se, že adekvátnost je v Hrdličkově pojetí kategorie dynamická. Je však otázkou, zda lze hranice adekvátní interpretace měřit „hranicemi jazykových významů, jež lze stanovit lingvistickými metodami“ (Hrdlička, 2003: 29). Bez ohledu na nejnovější poznatky kognitivních věd je zřejmé, že věda o literárním překladu nemůže opomíjet interpretace literárněsémantické.

Pro ilustraci, že Hrdličkovo pojetí není ojedinělé, připomenu na tomto místě názory translatoologa Jörna Albrechta, jenž se ve své monografii *Literarische Übersetzung* (1998) zabývá převážně dějinami literárního překladu. J. Albrecht v monografii odmítá teorii skoposu pro literární překládání, aniž by však uvedl jasné argumenty. Připouští, že „má-li originál zřetelně rozeznatelný vnější účel (äußerer Zweck), pak se i překladatel smí orientovat převážně podle tohoto účelu, nemusí se držet doslovného znění“ (Albrecht, 1998: 259n., přel. ZF), což za jistých okolností může platit i pro segmenty literárních textů, „avšak jako celek jsou literární texty ‚posvátné originály‘“ (Albrecht, 1998: 261, přel. ZF). Podle J. Albrechta „musí být poznatelné, že funkce přeloženého textu není zvolena výhradně s ohledem na mimotextové [*textextern*] faktory, nýbrž aspoň částečně byla odvozena z charakteristik originálu“ (Albrecht, 1998: 259, přel. ZF).

J. Albrecht jako by záměrně četl Vermeera nepozorně a přehlédl jeho princip fidelity. Albrecht pak ovšem nepřináší žádný argument na podporu svého tvrzení, že „rozhodnutí o tom, kterou funkci by v daný moment mohl translát získat, [má překladatel] pokud možno ponechat na čtenářích“ (Albrecht, 1998: 261, přel. ZF). I jeho polemika s teorií skoposu pak nakonec, podobně jako u Kollera, sklouzne k esejistickému posměšku (srov. Albrecht, 1998: 261).

J. Albrecht je zastáncem funkčně adekvátního překladu (*funktionsadäquat* – na rozdíl od *skoposadäquat*, což odmítá); funkční přiměřenost odvozuje od výchozího textu. Překladatel vyhodnocuje komponenty výchozího textu a rozhoduje o důležitosti jejich zachování v cílovém textu. Podle Albrechta má být translát adekvátní funkci originálu (srov. Albrecht, 1998: 266). Zdá se být zřejmé, že na proměněnou komunikační situaci, v níž cílový text interaguje, nebere Albrecht zřetel.

3.2.1 Smíření teorií

Je zajímavé, že ačkoli M. Hrdlička odmítá teorii skoposu pro překlady uměleckých textů, pro literární překlady, de facto tvůrčí překladatelské postupy přiměřené očekávanému estetickému působení cílového textu doporučuje. Ukazuje se to například ve studii *K překladu dvojjazyčných pasáží v literárním díle* (Hrdlička, 2003: 119–123), kde upozorňuje na nutnost řešit jednotlivé překlady vždy uváženě podle konkrétní situace: „Překladatel by proto měl k této problematice přistupovat tím citlivěji a tvůrčím způsobem hledat případ od případu optimální řešení, neztrácí ze zřetele především zachování obdobné funkce kombinací jazyků v uměleckém textu“ (Hrdlička, 2003: 123). M. Hrdlička tezi zřetelně dokládá na příkladech překladů literárních textů Karla Čapka. Ve *Válce s Mloky* jde o pasáž psanou česky archaickým pravopisem (typu *W gedněch cizjch nowinách*), v *Hordubalovi* jde o slovenské výrazy v českém textu (*Ale vždyť je to mačka. A co on to robí?*), v *Historii dirigenta Kaliny*, jež se odehrává v Liverpoolu, jde o závěrečné věty povídky; zde protagonista neznalý angličtiny komentuje titulek *MURDER* z místního večerníku větou *Já myslím, že murder znamená vražda*. (Všechny citáty podle Hrdličky, 2003.)

V anglickém překladu *Historie dirigenta Kaliny* je správně vypuštěna citovaná poslední věta *Já myslím, že murder znamená vražda*, cílový text končí dle příkladu M. Hrdličky větou *I bought one – it contained a big head-line „Murder“ and under that the photograph of a white-haired woman* (česky: Koupil jsem si jeden [= večerník] – obsahoval veliký nadpis *MURDER* a pod ním fotografii nějaké bělovlasé paní), cit. podle Hrdlička, 2003: 110. Bylo by situačně nepatřičné držet se při překládání do angličtiny českého originálu a anglickému čtenáři dovysvětlovat slovní význam poslední větou.

V cílové komunikační situaci by se překladem vysvětlení jednalo o pleonasmus.¹⁷⁾

Dvojjazyčnou pasáž z *Hordubala*, kde se v českém textu objevuje věta se slovy v příbuzném západoslovanském jazyce (*Ale vždyť je to mačka. A co on to robí?* – cit. podle Hrdličky, 2003: 119), doporučuje M. Hrdlička překládat jazykem, který bude příbuzný cílovému jazyku celého cílového textu. Citovaný německý překlad vícejazyčnost dané pasáže nerespektuje:

„Aber das ist doch eine Katze,“ protestiert Hafie.
[...] „Und was macht der hier?“

Francouzský překladatel se snažil vícejazyčnost řešit užitím stylového příznaku a zvolil pro slovenské „mačka“ familiérní výraz „matou“ (= přibližně české „míca“), slovenskou větu interpretoval a přeložil pouze francouzsky: *Mais non, c'est un matou, proteste Hafie.* (= Ale ne, to je míca, namítá Hafie) – cit. podle Hrdlička, 2003: 122. Hrdlička i zde pro francouzštinu doporučuje použít v pasáži příbuzný románský jazyk.

Francouzský bezpříznakový překlad archaizované pasáže z *Války s Mloky* do současné francouzštiny M. Hrdlička hodnotí rovněž kriticky. Správně poznamenává, že příznak cizokrajnosti je pak v pasáži potlačen (obdobně jako při vypuštění dvojjazyčnosti v pasáži se slovenštinou v *Hordubalovi*). Jako zdařilé řešení překladu pseudoarchaické pasáže z *Války s Mloky* uvádí M. Hrdlička užití švabachu v německém překladu z r. 1975.

Archaický pravopis tím, že znesnadňuje srozumitelnost českého textu, vytváří dojem exotičnosti; výpověď s prvky slovenštiny v *Hordubalovi* asociuje cizokrajnou provenienci mluvčího; věta *Já myslím, že murder znamená vražda* je vnitrotextový překlad klíčového anglického slova pro českého (!) čtenáře, pro anglického příjemce je nadbytečný. Tyto příklady podle mého soudu zřetelně ukazují, že cíl překladového textu, totiž záměr tlumočit v uvedených pasážích umělecky stylizovanou informaci ovlivňuje konečné konkrétní řešení překladového problému, které musí být do jisté míry tvůrčí. Pokud má autor cílového textu vytvořit umělecky působící text, musí respektovat požadavek dominantní

17) Tady se zřetelně ukazuje, že požadavek dodržování intence autora výchozího textu je lichý.

umělecké funkce. Ke svému řešení může buď použít obdobné výrazové (stylizační) prostředky jako autor výchozího textu, pokud je má v arzenálu komunikačních prostředků v cílové kultuře k dispozici a pokud tyto prostředky v dané cílové komunikační situaci budou fungovat stejně nebo co možná nejpodobněji, jako fungují ve výchozí estetickokomunikační situaci. Pokud však takové prostředky překladatel k dispozici nemá, musí textový úsek tvořivě přeložit za použití jiných prostředků, které budou dané estetickokomunikační funkci cílového textu v očekávané situaci co nejpríměřenější.

Proto se domnívám, že i při překladu uměleckých textů se projevuje zásada účelu, cíle, funkce cílového textu, jak ji formuluje teorie skoposu. Teorie skoposu totiž neříká, že román může být přeložen jako publicistický článek. V hodnocení uvedených tří příkladů z děl Karla Čapka je zřejmé, že vycházíme z předpokládané funkce cílového textu, a to funkce estetické.¹⁸⁾ Teorie skoposu je výzvou k zodpovědnému přístupu k překladatelskému procesu a k cílovému textu. Překladatel umělecké literatury musí usilovat o naplnění umělecké funkce díla, je-li tato funkce od zadavatele (příjemce, hypotetického čtenáře) očekávána.

Výchozí umělecký text nese vlastnosti, které jej předurčují být v případě překládání v první řadě vnímán a překládán jako umělecký text. Odtud pramení Hrdličkovy formulace, že „záměr překladatele by měl vycházet ze záměru autora“ (Hrdlička, 2003: 48), že se překladatel „pokouší skloubit respektování originálu se zřetelem k novému čtenáři-adresátovi“ (Hrdlička, 2003: 22) ad. V oddíle *Překladatelské miniatury* dospívá M. Hrdlička k závěrům, že „zdařilost překladu často závisí významnou měrou na erudici, talentu, zkušenostech a reprodukčně-tvůrčích schopnostech překladatele“ (Hrdlička, 2003: 93). Zastánci „antiadaptační“ koncepce

18) Jen pro úplnost poznamenávám, že žádný z uvedených příkladů není pokusem o odborný překlad zabývající se mediální problematikou, a nehodnotí tedy práci novinářů, ačkoliv by hypoteticky taková objednávka ze strany zadavatele mohla vzniknout. Pakliže taková zakázka vznikne, bude si klást překladatel za úkol sdělit informaci o žurnalistických postupech zobrazených v díle K. Čapka. Teorie skoposu zde dává překladateli takové zakázky prostor, aby tvořivý překlad realizoval. Skopos zároveň překladatele i vysilatele zavazuje k tomu, aby posunutí funkce cílového textu deklarovali, resp. aby cílový text, fokalizující mediální problematiku, nevydávali za text mající stejnou funkci jako výchozí text literární.

se ovšem nemusí obávat, že profesionální (tj. zodpovědný a zkušený) překladatel bude v duchu funkcionalistické koncepce svévolně zasahovat do překladu. Výchozí text nese mj. informace o intencích autora a funkcích výchozího textu ve výchozí kultuře ve výchozí komunikační situaci – nebo je lze z textu analýzou odhalit; tyto informace bude profesionální překladatel (tj. zodpovědný a zkušený překladatel) v procesu překládání vnímat a podle cíle překladu respektovat, zohledňovat a využívat při realizaci cílového textu. K překladatelské kompetenci patří mj. dovednost recipovat, analyzovat, rešeršovat a produkovat text a zároveň dovednost synchronizovat tyto recepčně-produkční činnosti ve vztahu k výchozímu i cílovému textu.

Apriorní odmítání teorie skoposu jako nepoužitelné pro překládání uměleckých textů nepovažuji tedy za dobré. Přínosem sporů je, že se tak upozorňuje nejen na mezery v teoretickém vymezení, nýbrž se také varuje před nezodpovědnou, nekvalitní překladatelskou praxí. Diskuse o překládání má přispět i k rozvoji didaktiky překladatelství a k posílení prestiže překladatelské profese. Nakonec není potřeba oba tábory – zastánce antiadaptační teorie a funkcionalisty – usmiřovat. Profesionální praxe, k níž se zastánci obou koncepcí hlásí, a zodpovědná překladová kritika, kterou nezaujatě mohou na překlady uplatňovat, ukáží, je-li vzájemná antipatie nutná.

3.3 STRATEGIE FUNKCIONALISTICKÉHO PŘEKLÁDÁNÍ (NORDOVÁ, 1988)

3.3.1 Pragmaticko-funkční analýza textu

Aplikaci teorie skoposu na překládání představuje Christiane Nordová ve své knize *Textanalyse und Übersetzen: theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse* (1988, Analýza textu a překládání: teoretické základy, metoda a didaktická aplikace relevantní analýzy textu při překládání). Východiskem popsaného překladatelského modelu je stanovení funkce předpokládaného cílového textu. Poté provádí překladatel zevrubnou textovou analýzu výchozího textu, neboť je ve své práci vázán zodpovědností vůči oběma těmto veličinám: vůči funkci cílového textu v konkrétní komunikační situaci i vůči intenci výchozího textu. Tím je sice relativizována kategoricky formulovaná teorie skoposu, avšak materiálová analýza a teoretické

poznatky autorky v této a další monografii (Nord, 1993) prokazují použitelnost metody v překladatelském jednání.

Skutečnost, že komunikační funkce textu spoluurčuje strategii tvorby textu, je důležitá mj. proto, že konstrukce cílového textu má zohledňovat očekávanou cílovou komunikační funkci a „u každého prvku výchozího textu je třeba se tázat, zda může beze změny plnit požadovanou funkci v cílovém textu, nebo zda musí být zpracován [bearbeiten]“ (Nord, 1988: 19, přel. ZF).

Překládání definuje Ch. Nordová jako tvorbu „funkčně adekvátního cílového textu s vazbou na přítomný [= patřičný] výchozí text, specifikovanou různě podle chtěné nebo požadované funkce cílového textu“ čili podle skoposu translátu (Nord, 1988: 31, přel. ZF).¹⁹⁾ Překladem je umožněno komunikační jednání, které by se v důsledku konkrétních kulturních a jazykových bariér nemohlo uskutečnit. A je na překladateli, aby posoudil, zda je za daných podmínek překladatelská zakázka kompatibilní s principem *loyalty*, dodává Nordová (1993: 18); princip *loyalty* zavazuje překladatele vědomě neklamati (autora, příjemce, resp. zadavatele), nýbrž případné odchylky od konvenčního chápání translace vysvětlit (srov. tamtéž). „Kvalita a kvantita vázanosti [na výchozí text] rozhoduje – v závislosti na skoposu překladu – o tom, které prvky výchozího textu v dané situaci mohou (fakultativní zpracování [Bearbeitung]) nebo musí (obligatorní zpracování) být ‚zachovány‘ a které ‚změněny‘, tj. ‚zpracovány‘“ (Nord, 1988: 32, přel. ZF).

V teorii skoposu stojí požadavek naplnit účel překladu nad principem *fidelity*, intertextové koherence translátu s výchozím textem (Reiß / Vermeer, 1991: 114n). Ch. Nordová naplňuje toto obecné pravidlo kompatibility v praktickém modelu spojením dvou kritérií: kritéria *funkční adekvátnosti* s kritériem *loyalty*, čímž usiluje o dosažení kompatibility mezi funkcí cílového textu a intencí výchozího textu. **Loyalitu** odvozuje Ch. Nordová z bilaterální vázanosti překladatele na výchozí text a na komunikační situaci cílového textu jako „zodpovědnost jak vůči vysilateli výchozího textu (nebo iniciátorovi, pokud funkci vysilatele přejímá), tak vůči

19) „Translation ist eine Produktion eines funktionsgerechten Zieltextes in einer je nach der angestrebten oder geforderten Funktion des Zieltextes (Translatkopos) unterschiedlich spezifizierten Anbindung an einen vorhandenen Ausgangstext“ (Nord, 1988: 31).

cílovému příjemci“ (Nord, 1988: 32, přel. ZF). Překladatel je zavázán zodpovědností nabídnout příjemci překladu funkční cílový text; překladatel znalý skoposu si vytvoří „profil“ hypotetického cílového textu. Zároveň je vázán na existenci výchozího textu, a aby zachoval kompatibilitu s výchozím textem, analyzuje ho jako potenciální „materiál“, jako materiálovou bázi pro tvorbu cílového textu, a následně zhodnotí, které prvky výchozího textu pro naplnění skoposu může zachovat a které musí pozměnit. Překladatel se snaží analýzou zjistit, jaké možné komunikační funkce a v jaké hierarchii obsahuje jako funkční potenciál výchozí text a které z nich jsou za daných očekávaných podmínek akceptovatelné pro tvorbu cílového textu, resp. v cílovém textu realizovatelné. Takové posouzení a rozhodování je samozřejmě uvážená, promyšlená, profesionálně specializovaná činnost překladatele-odborníka, ne improvizovaná, intuitivní momentální kratochvilná svévole.

Pragmaticko-funkční analýzou výchozího textu se zabývá mnoho autorů; dospívají k různým výsledkům podle toho, jaké si kladou otázky. Ch. Nordová (1999) podává zevrubný souhrn obecných analytických otázek po základních informacích (k jednotlivým vnitrotextovým a mimotextovým faktorům pak lze dále klást sady otázek detailně): „Wer übermittelt wozu wem über welches Medium wo wann warum einen Text mit welcher Funktion? Worüber sagt er was (was nicht) in welcher Reihenfolge, unter Einsatz welcher nonverbalen Elemente, in welchen Worten, in was für Sätzen, in welchem Ton mit welcher Wirkung?“ (Nord, 1999: 351).²⁰⁾

Obdobným způsobem lze analyzovat překladové texty, přičemž funkcionalistické pojetí klade na nejvýznamnější místo otázku po předpokládané funkci translátu: aby bylo možno posuzovat překlad, je třeba nejprve určit a vědět, jak byl formulován účel překladu, který máme před sebou k posouzení. Mohlo by se totiž stát – a v praxi se tak mnohdy při analýze, posuzování a interpretaci překladových textů děje – že kritik překladu posuzuje cílový text z perspektivy odlišného skoposu, než jaký byl určující pro konkrétní volbu překladatelských strategií.

20) Česky: Kdo zprostředkuje k čemu komu jakým médiem kde kdy proč text s jakou funkcí? Co o čem říká (co ne) v jakém pořadí, za použití jakých nonverbálních prvků, jakými slovy, jakými větami, jakým tónem s jakým působením? – přel. ZF.

V teoretické části knihy *Textanalyse und Übersetzen* rozebírá postupně Ch. Nordová škálu faktorů, které sledují vlastnosti (charakteristiky) textů nezbytné pro důkladnou předpřekládovou analýzu. Pro analýzu textu rozlišuje *extratextové* (textextern) a *intratextové* (textintern) faktory komunikační situace a výstavby textu. K extratextovým počítá producenta textu, vysilatele, intenci vysilatele²¹⁾, příjemce, médium, místo, čas, komunikační podnět a funkci textu; k intratextovým faktorům klade téma, obsah textu²²⁾, presupozice²³⁾, výstavbu textu, nonverbální prvky²⁴⁾, lexikum, syntax a suprasegmentální příznaky²⁵⁾. Za

- 21) Nordová zdůrazňuje, že své rozlišování faktorů *vysilatele* a *intence vysilatele* považuje za důležité, neboť v autorských textech vysilatele se mohou na jedné straně projevat společné rysy dané jeho osobností (věk, sociální prostředí, vzdělání atd.), na druhé straně může týž vysílatel v každém svém textu vyjádřit odlišnou konkrétní intenci, může se na potenciální příjemce obracet vždy s jinými intencemi; podle Nordové je rozlišování těchto dvou faktorů důležité pro překládání, neboť jazykové obraty typické pro vysilatele (= autora textu) jsou pro příjemce méně důležité než jazykové obraty typické pro vyjádření intence (např. konvenční použití slohového útvaru) – srov. Nord, 1988: 43–44, 54–57.
- 22) Podle Nordové je mluvčí ve fikčním textu intratextovým faktorem. Obdobně to platí o citovaném výroku (např. ve zpravodajství), kde autor citátu není totožný s autorem komentáře. Odlišení těchto dvou mluvčích (vysílatelů) se projevuje ve volbě jazykových prostředků (němčina např. používá různé slovesné mody).
- 23) Presupozice chápe Nordová jako *presupozice pragmatické*, jako nevyřčené informace, implicitně obsažené v textu a zakotvené v komunikační situaci, například rozličné narážky osobní či široce kulturní povahy, filozofické, estetické aj. koncepce a systémy, o nichž mluvčí předpokládá, že jsou příjemci dostatečně známé, takže vzájemná komunikace může úspěšně probíhat. Např. věta *John přestal kouřit* sděluje informaci („John kdysi kouřil“), kterou lze označit za presupozici. V rozhovoru může jít např. také o intonaci nebo gesto, kterým mluvčí ukáže na objekt, místo aby ho přímo pojmenoval. Podle U. Eca a P. Violiové jsou presupozice součástí informace poskytované textem a „jsou *podřízeny vzájemné dohodě* mezi mluvčím a posluchačem, jistému textovému rámci, jenž [...] tvoří pozadí textu samotného a liší se od dalších informací, které tvoří *popředí*“ (Eco, 2005: 244). — Překladatel má pak za úkol tyto informace textového rámce odlišit od informací v popředí a adekvátně je vyjádřit v cílovém textu. K diskusi o definici a precizaci pojmu presupozice v lingvistice a literární vědě srov. též Nord, 1988: 110–116; *ESČ*, 2002: 343–345; Eco, 2005: 239–280; Nünning, 2006: 635.
- 24) *Nonverbálními prvky* jsou míněny doplňující nejazykové prvky: gesta, mimika, síla hlasu, tempo promluvy, typografie, ilustrace apod. V textu se takto může projevat dodatečný zásah nakladatele, typografa a dalších profesí.
- 25) *Suprasegmentální příznaky* jsou prvky jazykového ztvárnění komunikátu, které doprovází text opticky (typografie a interpunkční znaménka) nebo akusticky (melodie, intonace, emfáze ad. v promluvě). Stále větší pozornost je těmto jevům věnována při vytváření nových grafických znamének pro budování textových korpusů mluveného jazyka.

nadřazený faktor považuje *působení textu* (Wirkung)²⁶). Aby bylo možno tyto faktory při analýze používat, stanovuje Nordová obecná kritéria jejich vymezení. Základní otázkou je místo a čas komunikační situace, dále kulturně specifické příznaky komunikační situace textu a do třetice otázka souvislosti komunikační situace s komunikační funkcí textu.²⁷) K praktickému použití připomíná autorka, že analytické schéma je možno a třeba aplikovat v každé fázi překladatelského procesu, při revizi celku i optimalizaci jednotlivých úseků textu.

V komentáři schématu textové analýzy výchozího textu Christiane Nordové si všimnu momentů, které považuji za důležité pro práci překladatele jako tvůrce cílového textu.

Nordová upozorňuje, že u četných druhů textu (např. u návodů, reklam, zákonů) nebývá uveden autor; důležitější roli než tvůrce zde zaujímá vůči příjemci *vysílatel* textu (např. výrobce, prodejce, zákonodárce). (Přesněji bych řekl, že v naznačené komunikační situaci je deklarována role vysílatele [zadavatele] textu zřetelněji, tj. jako důležitější než role tvůrce textu; ta není zpravidla deklarována vůbec.) Tvůrce textu se ovšem musí při psaní řídit nejen požadavky vysílatele, resp. zadavatele, iniciátora, nýbrž i slohotvornými a jazykovými konvencemi daného druhu textu (žánru, slohového útvaru), jazyka a kultury. Role překladatele je analogická s takto viděnou úlohou autora textu: také on se

26) Co se týče kategorie *působení textu* (Wirkung), domnívá se Ch. Nordová, že patří spíše k interpretaci než k lingvistické analýze. Obecně ji chápe jako výsledek komunikačního procesu mezi vysílatelem a příjemcem. Předpokladem působení textu je, že příjemce je v rámci komunikačního procesu ovlivnitelný, schopný rozhodování a jednání, že tedy text v něm něco může a má ovlivnit; jedná se tedy o „pedagogickou“ kategorii, píše Nordová (Nord, 1988: 154). — Nordová nabízí pracovní typologii této kategorie, varuje zároveň před její paušalizací. Tři typy působení vymezuje a) mezi intenčním a neintenčním působením textu, b) mezi kulturní distancí a nulovou distancí příjemce vůči „realitě“ výchozího textu, c) mezi konvenčním a originálním působením textu (srov. Nord, 1988: 162n.). Při zapojení extratextových a intratextových faktorů a vztahů mezi nimi do vyhodnocení kategorie *působení* Nordová uzavírá, že bez přesného vymezení typu kategorie „působení textu“ nelze její zachování při překládání požadovat.

27) Nordová přijímá pro hodnocení komunikačních funkcí Bühlerův model funkcí jazykového znaku a Jakobsonův model komunikace v jistém omezení: referenční funkce (sem řadí i metajazykovou funkci), emotivní funkce, konativní či apelativní funkce (sem podřazuje Nordová funkci poetickou) a funkce fatická (kontaktní). — Bohemistické obohacení této problematiky přináší teorie funkčních stylů a její rozpracování (srov. Čechová, 2003; Jelínek, 1995).

pohybuje v rámci jistého hracího prostoru a může přiměřeně intenci vysilatele a podle pravidel pro tvorbu textu a konvencí žánrů cílového jazyka individuálně formovat cílový text anebo „napodobovat“ formální příznaky výchozího textu, pokud taková nápodoba nenaráží na normy tvoření textů v cílovém jazyce (srov. Nord, 1988: 48n.).

Vysílatel, resp. autor textu se obrací na *příjemce* s předpokladem jistých vědomostí; množství vědomostí se liší nejen na obou stranách primární komunikace (ve výchozí kultuře), ale i při komunikaci sekundární (v kultuře cílové).²⁸⁾ Překladatel by neměl očekávání recipienta ani přecenit, ani podcenit. Podle Nordové přistupuje překladatel k překladatelské zakázce dvojím způsobem. „Der ZT kann a) *Dokument* einer vorangegangenen Kommunikationshandlung sein, in welcher durch den AT einem A-Empfänger ein Informationsangebot gemacht wurde, und b) *Kommunikationsinstrument* in einer neuen Kommunikationshandlung, also ein Informationsangebot für den Z-Empfänger, für das der AT eine Art ‚Modell‘ abgibt“ (česky: Cílový text může být a) *dokumentem* předchozího komunikačního jednání, v němž je výchozím textem podávána výchozímu příjemci informační nabídka, a b) *nástrojem* komunikace v novém komunikačním jednání, tedy informační nabídkou pro cílového příjemce, pro niž je výchozí text svého druhu „modelem“ [Nord, 1988: 82, přel. ZF]). K **dokumentárním překladům** (dokumentarische Übersetzung) patří například interlineární překlady, doslovné překlady, lingvistické překlady a exotizující literární překlady – cílový příjemce je jakoby pozorovatelem cizí komunikační situace. *Dokumentární překlady* mají zřetelně metatextovou funkci, neboť jako by zaznamenávají, dokumentují stav výchozích textů. Naproti tomu v situacích, kdy překlad slouží „v nové komunikační situaci v cílové kultuře jako instrument k dosažení komunikačního cíle“, aniž by cílový příjemce pocítoval text překladu jako text, který již sloužil jako prostředek v jiné komunikační situaci, jedná se o tzv. **instrumentální překlady** (instru-

28) Na příkladu španělského textu ilustruje Nordová, jak může být důležité znát potřebná data o autorovi, neboť otázka, je-li autor Španěl, nebo Jihoameričan, je často rozhodující pro porozumění velkému počtu slov, která jsou v evropské a americké španělštině používána se zcela jinými významy (srov. Nord, 1988: 49). Připojit k překladu překladatelský komentář pro příjemce cílového textu by tedy dle Nordové nemělo být výjimkou, ale stále častěji pravidlem (Nord, 1988: 59).

mentelle Übersetzung;²⁹⁾ srov. Nord, 1988: 82). Nordová k nim řadí návody k obsluze, přebásnění a literární překlady, ale také literární adaptace.³⁰⁾

Znalosti, očekávání a postoj cílového příjemce v cílové komunikaci jsou pro překladatele určující. Rovněž vysílatel se zpravidla nastaví na očekávání příjemce. „Čím silněji je výchozí text zaměřen na zcela určitý okruh příjemců, o to větší je pravděpodobnost, že se musí překládat v dokumentární funkci, tj. že překlad informuje o výchozím textu v jeho situaci a nemůže plnit třeba nějakou analogickou funkci“ (Nord, 1988: 61, přel. ZF). Např. aktuální vnitropolitický komentář s příznaky fejetonu pro celostátní deník lze snáze realizovat jako dokumentární překlad; v instrumentální funkci by měl spíše podobu adaptace (viz v kapitole páté § 5.7, fejeton H. Hilleho).

Faktor *médium* je zpravidla především proto tak důležitý, protože z něj lze odvodit odkazy na velikost a ohraničení okruhu adresátů (Nord, 1988: 65), rozdílně se uplatní funkčněstylové prostředky v textu psaném např. pro celostátní deník, nebo pro odborný časopis. Rovněž můžeme při znalosti média uvažovat o záměru vysílatele a podnětu ke komunikaci. Zvláště pokud má být překlad publikován v jiném druhu média, než v jakém byl realizován výchozí text, je třeba sledovat při analýze výchozího textu, kde má médium vliv na obsah a formování textu.

Znalost *místa vzniku* výchozího textu je důležitá tam, kde výchozí jazyk existuje v různých místních varietách, jako např. britská a americká angličtina nebo varianty španělštiny; místní jazykové odlišnosti se mohou týkat významu jazykových výrazů i způsobů vyjádření.

29) „Předpokladem instrumentálního překládání je v rámci našeho kulturně specifického chápání kompatibility skutečnost, že komunikační záměr (*intence*) výchozího autora nebo vysílatele nebývá zacílen výhradně a specificky na výchozího příjemce, nýbrž může brát v úvahu i cílového příjemce, takže nabídka informací cílového textu je *obsažena* v nabídce informací výchozího textu, i když eventuelně v jiné intenzitě. [...] U dokumentárního překladu je požadavkem extratextová ‚dokumentace‘ výchozí situace, která zároveň cílovému příjemci signalizuje, že má v rukou (dokumentární) překlad“ (Nord, 1988: 83, přel. ZF). Na rozdíl od *instrumentálního* překladu, který u příjemce vytváří „iluzi originálu“, je *dokumentární* překlad zřetelně doplněn různými metatextovými příznaky (např. odkazy na překladatele, vysvětlivky, poznámky apod.).

30) Na tomto místě monografie jde autorce především o klasifikaci a vyjmenování překladů, proto blíže srov. Nord, 1988: 82n. a Nord, 1999: 142n.

Časový údaj o době vzniku textu informuje příjemce, jaký historický stav jazyka může očekávat, dynamická je rovněž recepce druhů textů, resp. slohových útvarů a žánrů. Zvláště literární žánry se formálně i obsahově vyvíjejí, a to i odlišným tempem a způsobem v různých kulturách. Na způsob překládání má vliv i překladatelská tradice dané kultury. Ch. Nordová rovněž připomíná, že některé textové útvary jsou dobově podmíněny, např. hrdinský epos vs. televizní hra. U některých slohových útvarů, které jsou obzvláště vázány na aktuální dění (např. tisková zpráva, zpráva o počasí), rozhoduje časový faktor o tom, zda vůbec, či za jakých předpokladů je jejich překládání smysluplné. U řady druhů textů musí překladatel ověřovat platnost údajů a podle potřeby je aktualizovat (například v turistických příručkách). To se týká také tematizovaných časových údajů odkazujících na dobu vzniku výchozího textu: podle povahy cílového textu (resp. podle dokumentární, nebo instrumentální funkce překladu) a podle doby jeho vzniku může údaj typu „v tomto roce“ ponechat, nebo nahradit, nebo komentovat, vysvětlit.

Údaj „v tomto roce“ z novinového článku z ledna 2008 může být v cílovém textu ponechán, je-li přeložený a publikovaný ve stejném roce („in diesem Jahr“); v pozdějším překladu by měl výraz „in diesem Jahr“ obdržet vysvětlení pramene (např. „Respekt, 2008, Jg. 18, Nr. 2“), nebo být nahrazen údajem „im vorigen Jahr“ (č.: v minulém roce); v překladu beletrie by se údaj „v tomto roce“ neměnil.

Faktor *komunikační podnět* lze pro některé druhy textu (žánry) stanovit snadno (např. pro oznámení, inzerát, literární kritiku), pro jiné nikoli. Podnět k tvorbě textu ukazuje na záměr vysilatele a na funkci textu a může být signálem určitých textotvorných a stylizačních konvencí spojených s daným textovým druhem (např. úmrtní oznámení). Znalost podnětu podává informace o vysilateli, jeho záměru i o příjemci a jeho očekávání, případně o médiu. Komunikační podnět spojuje událost s komunikační situací a komunikačními partnery.

Pojem *funkce textu* vztahuje Ch. Nordová správně k situačním komponentům. Označuje jím komunikační funkci nebo kombinaci komunikačních funkcí textu v konkrétní situaci, která je utvářena konstelací ostatních extratextových faktorů. Z nich překladatel odvodí funkci konkrétního textu, jejíž platnost má dále potvrdit nebo vyvrátit zkoumáním intratextových faktorů.

Za zvláštní funkci označuje Ch. Nordová *literárnost* (Literarität), je to v jejím pojetí pragmatická vlastnost, kterou textům dodává v určité komunikační situaci vysílatel a příjemce. Čistě lingvistické příznaky literárnosti považuje Nordová za statické a méně vhodné pro translátologické pojetí, proč je ukotvuje v kulturním kódu: „Intratextové příznaky literárního textu nejsou jako takové literárně příznakové, nýbrž jsou jako literární *interpretovány* (individuálním) příjemcem na základě určitých presignálů na pozadí jeho individuálního kulturně specifického očekávání“ (Nord, 1988: 81, přel. ZF).

Hlavním vyústěním monografie je didaktická aplikace modelu překladové textové analýzy na řešení překladové zakázky. Nordová vede překladatele k tomu, aby pro konkrétní zakázku s jasně definovanou cílovou funkcí překladového textu stanovil ke všem extratextovým i intratextovým faktorům a ke kategorii působení tři charakteristiky: charakteristiky očekávaného cílového textu (1. krok), charakteristiky existujícího výchozího textu (2. krok) a charakteristiky překladových problémů i s návrhy na jejich řešení (3. krok). Faktory textové analýzy jsou explicitně nebo implicitně obsaženy v zakázce překladu a překladatel se musí naučit je ze zakázky vyvodit. To předpokládá vytvoření (vytváření a rozvíjení) překladatelské kompetence překladatele. Tu Ch. Nordová pojímá jako soubor kompetencí: jazykové kompetence výchozího jazyka, jazykové kompetence cílového jazyka, kulturní kompetence (tj. znalost reálií ve všech oblastech všednodenního života), věcné kompetence (ve speciálních odborných oblastech) a řešeršní kompetence. Model textové analýzy lze ovšem použít i při kontrole, posuzování či kritice překladu (resp. překladatelského postupu); Ch. Nordová připomíná, že pro hodnocení překladu je třeba zohlednit funkci cílového textu formulovanou zakázkou.³¹⁾

31) Podobnou strategii vytvořili S. Hervey a I. Higgins v knize *Thinking Translation* (1992, Myšlení překladem), D. Knittlová ji popisuje jako schéma textových filtrů. *Schéma textových filtrů* obsahuje pět aspektů: 1. kulturní (ten se týká pojmenovávání procesů na rovině kulturní transpozice); 2. formální (ten se týká výstavbových a intertextových prostředků); 3. sémantický; 4. aspekt jazykových variet (tj. dialekt, sociolekt ad.); 5. žánrový – podrobně srov. u D. Knittlové, 2003: 23n. Přestože struktury jednotlivých aspektů Herveye a Higginse neodpovídají bohemistickému lingvistickému a literárněvědnému diskursu, svědčí množina prvků o snaze neopomenout při překladové analýze žádné relevantní rysy textu.

3.3.2 Paradigma funkčního překládání

V knize *Einführung in das funktionale Übersetzen* (1993, Úvod do funkčního překládání) se Christiane Nordová zabývá dalším využitím analýzy výchozího textu a analýzy skoposu pro stanovení překladatelské strategie. Nordová tu na rozboru překladů knižních a publicistických titulů v několika jazycích ukazuje a rozvíjí použití *principu funkční adekvátnosti* (Funktionsgerechtigkeit) a *principu loyality* (Loyalität).³²⁾ Souhrnné teze obsahují jednak žánrové zpřesnění pojmu *titul* a *titulek*, dále jsou návodem, jak tituly a názvy děl, jejich kapitol apod. překládat, především se však stávají paradigmatem funkcionalistického překládání textů vůbec. Poznatky zjištěné o procesu a výsledcích překládání titulů jsou obecně platné i pro jiné texty.

Autorka se zabývá vymezením „textového útvaru“ *titul* a *titulek*, jejich vlastnostmi a funkcemi. Zkoumá intertextualitu (a interkulturalitu) titulu a zvláštnosti, které z povahy tohoto textového útvaru vystupují na povrch při překládání.³³⁾ Výsledky svého zkoumání Nordová zobecňuje do paradigmatu funkčního překládání. Teze mají ukázat, že tituly vykazují při komunikaci všechny vlastnosti jako jiné texty v komunikačních situacích (teze 1 až 6), že překládání titulů je zcela normální překladatelský proces jako při překládání jiných typů textu (teze 7 až 12) a že právě překládání titulů je překladatelská situace didakticky vhodná k tomu, aby ukázala vhodnost (oprávněnost) funkční překladatelské strategie (teze 13 až 17), srov. Nord, 1993: 280–301. Pro nás je důležité, že poznatky platné pro tituly platí pro texty obecně. Zvláště teze 8., 9., 10. a 11. jsou podnětné pro uvažování o modelech tvůrčího překládání:

8. Na začátku stojí překladatelská zakázka.
9. Funkční analýza výchozího titulu dodává „materiál“ pro překlad.
10. Překladatelská strategie vychází ze srovnání analýzy výchozího textu a překladatelské zakázky.
11. Překládání je vždy také zpracování [Bearbeiten]. – Srov. Nord, 1993: 287–292, přel. ZF.

32) Z terminologických důvodů zachovávám způsob psaní „loyalita“.

33) Z perspektivy zvláštností žurnalistického stylu (jenž se v anglické stylistice vyděluje jako samostatný funkční styl ze stylu publicistického) pojednává překládání novinových titulků D. Knittlová v kapitole *Funkční styly a překlad* své monografie (Knittlová, 2003: zejm. 168–174).

Protože některé teze vyžadují výklad a terminologické vymezení, pokusím se o stručný komentář hlavních myšlenek. Tam, kde autorka hovoří o titulu, si můžeme dosadit slovo text.

Ch. Nordová zdůrazňuje potřebu formulace a pochopení překladatelské zakázky. Praxe překládání titulů ukazuje, že úspěšnost překladu je posuzována podle funkčnosti vypracované zakázky, jestli titul osloví případné zákazníky, či nikoli. Na začátku překládání tedy stojí zadavatel se svou (více či méně zřetelnou, jasně či méně jasně verbalizovanou) představou, jak má translát působit v očekávané cílové komunikační situaci. Nakladatelství (nebo kulturní agentura, filmová distribuční firma apod.) je iniciátorem překladu a má o jeho využití nějaké představy. Aby tento cíl mohl překladatel naplnit, musí znát co nejpřesněji funkci překladu, skopos. Počátkem jeho práce je tedy analýza překladatelské zakázky. Nejdůležitějším prvkem zakázky je účel, kterého má být překladem dosaženo,³⁴⁾ říká Nordová. K tomu je nutno vzít v potaz další faktory, jako např. cílové adresáty s jejich speciálními zájmy a znalostmi, s jejich očekávanými ovlivněnými publikačními konvencemi cílové kultury, existující množinu textů v cílové kultuře, projevující se jako intertextuální kontext budoucího překladu, ad. Všestrannou analýzou překladové zakázky pojmenovává překladatel rámcové podmínky své práce. V tomto rámci, píše Nordová, se pak může rozvíjet překladatelova tvořivost. „Jen přesná znalost rámcových podmínek umožní cílené, a tím smysluplné překladatelské jednání,“ uzavírá osmou tezi Ch. Nordová (Nord, 1993: 288, přel. ZF).

V deváté tezi stojí, že funkční analýza výchozího titulu dodává „materiál“ pro překlad. Analýza výchozího titulu (rozuměj: textu) je orientována na jeho funkci, nikoli na jeho formu, říká Ch. Nordová. Jelikož prvky, z nichž se texty skládají, jsou *polyfunkční*, je třeba se orientovat na jejich funkci. Nordová doporučuje ptát se, kterými prvky lze realizovat určitou komunikační funkci, nikoli jakou funkci realizuje určitý prvek. Výchozí text je tedy analyzován z hlediska poznatelného funkčního potenciálu jazykových, případně nejazykových prvků. Analýza se týká všech rovin textu, a vedle „jazykově či formálně příznakových“ funkčních prvků

34) To je pohled translátologický; v praxi existují v jednotlivých situacích i jiné priority pro překladatele: náročnost překladu, doba na realizaci, odměna, způsob publikace cílového textu ad.

posuzujeme také prvky podílející se na realizaci nepřímých funkcí. Tyto se projevují hlavně v apelativní komunikační funkci a jsou odvoditelné jen z konkrétní komunikační situace. Překlada- tel má umět posoudit, které komunikační funkce výchozího textu mají být podle účelu zakázky realizovány rovněž v cílovém textu. Požadovanému komplexu dominantních, přímých a nepřímých, vedlejších funkcí cílového textu má umět přiřadit cílové prvky s adekvátním funkčním potenciálem.

Dalším významným aspektem v metodice funkční analýzy je *konvenčnost* výrazových prostředků. Působení textu není ovliv- něno pouze množstvím příznakových prvků, nýbrž i mírou jejich konvenčnosti, resp. originality. Konvenční prvky jsou méně půso- bivé než prvky originální. Pro realizaci určité funkce jsou některé prvky patřičnější než jiné; v konkrétním textu stojí tedy z hlediska své aktuální funkčnosti hierarchicky výš. Nordová říká, že se zde při překládání uplatňuje svého druhu princip subsidiarity, podle nějž překladatel, pokud nemůže v cílovém textu dodržet stejnou hierarchii funkcí, jaká byla zamýšlena v textu výchozím, nahradí nerealizovatelnou funkci nejbližší podřazenou funkcí.

Z materiálu, který poskytne analýza výchozího textu, je podle měřítek překladatelské zakázky tvořen cílový text. Přitom jsou po- užívány funkční prvky zachovávající *loyalitu* vůči výchozímu textu, ostatní pak v rámci účelnosti k vytvoření požadovaného textu, říká Ch. Nordová k volbě přiměřené překladatelské strategie. O volbě materiálu, o výběru použitých nástrojů a požadovaných pracov- ních postupů rozhoduje kompetentní překladatel. Volba překla- datelské strategie je v rukou překladatele, který od počátku zo- hledňuje veškeré důležité faktory překladatelského jednání (srov. Nord, 1993: 290). Cílem jeho jednání je *loyalita*, tj. zodpovědnost („vůči intencím vysilatele a očekáváním příjemce“ – Nord, 1993: 291) a *funkční adekvátnost* překladu v nové, „jinými koordináty ur- čené komunikační situaci“ (ibid.). Princip *loyality* v sobě tedy nese i implicitní předpoklad etické zodpovědnosti překladatele vůči tvůrci díla s danou hodnotou.

Realizace zakázky sloučením obou principů nelze dosáhnout bez jistého „zpracování“ (*Bearbeitung*) materiálu textu výchozí ko- munikační situace, dodává Nordová k jedenácté tezi „Překládání je vždy také zpracování“. Metoda *zpracování* je pro ni legitimní me- todou tvůrčí práce s výchozím textem. Tím ovšem není negován

význam autorské intence; naopak Nordová zdůrazňuje „jedinečnost překladatelské kompetence (na rozdíl od pouhé bilingvnosti či bikulturality), na jejímž základě překladatel jako jediný účastník tohoto komplexu činností zvaného ‚translace‘ může posoudit jak funkční adekvátnost, tak loyality předloženého překladu“ (Nord, 1993: 293, přel. ZF).

Koncept *loyalty* kriticky hodnotí Heidrun Witteová (2007: 154–160); upozorňuje, že je kulturně podmíněný, a tudíž snadno desinterpretovatelný. Kulturní rozdíly mohou vést k rozdílnému chápání „zodpovědnosti“ překladatele či „zpracovatelnosti“ výchozího textu, zároveň pojetí Nordové ukazuje, že loyality „je konvencí cílové kultury, která ‚řídí‘ zacházení s výchozí kulturou“ (Witte, 2007: 159, přel. ZF). Koncept prý proto není možno uplatňovat v rámci obecné, transkulturní teorie.

Posun od obecné teorie skoposu k praxi spatřuji v práci Ch. Nordové v tom, že již analýza výchozího textu je řízena účelem překladu. Je to metodicky důležité pro tvůrce cílového textu (profesionálního překladatele nebo studenta nebo didaktika), kterého má varovat před povrchním čtením nebo intuitivními postupy. Teze mu poskytují opěrné body v práci s metodami i s obsahem překládaných textů.

Radegundis Stolzeová vytýká funkční teorii, že Nordová jen požaduje, aby se překládalo funkčně adekvátně, ale neobjasňuje, proč je konkrétní překladatelské řešení funkčně adekvátnější než jiné (srov. Stolze, 1997: 217).³⁵⁾ Myslím, že je to nepřesně formulovaná námitka, neboť o konkrétním případě rozhoduje konkrétní překladatel v konkrétní situaci; navíc příklady uvedené v monografii jsou zpravidla zřetelné. Když se podíváme na terminologii Ch. Nordové optikou jiné disciplíny, jeví se termín *zpracování* (Bearbeitung) obsahově blízký pojmu *textotvorná tvořivost*. Je možno připustit, že závěrečné teze v monografii *Einführung in das funktionale Übersetzen* (1993) jsou místy formulovány v didakticky méně vstřícné podobě. Ovšem impulsy, které z práce vyplývají

35) R. Stolzeová zároveň vybuodovala vlastní translační model, tzv. hermeneutické překládání, používající kategorie odvozené z lingvistiky: *Hermeneutisches Übersetzen. Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen*. (Hermeneutické překládání. Lingvistické kategorie porozumění a formulování při překládání) 1. Aufl. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1992. 387 s. ISBN 3-8233-4223-1.

pro zodpovědnou tvořivou práci kompetentního překladatele, jsou cenné zvláště pro didaktické využití. Tady se opouští omezující prostor vymezovaný vágně póly „věrnosti“ a „volnosti“ překladu, a otevírá se prostor beroucí ohled na příjemce cílového textu v očekávané komunikační situaci v přijímající kultuře. Metodicky přínosné je rovněž dokonale rozpracované paradigma textové překladové analýzy a typologie dokumentárních a instrumentálních překladů, novátorsky založené na překladatelské zakázce, čili na podmínkách komunikační situace v cílové kultuře, situace, pro niž se překládá.

3.3.3 Koncepce translatorického jednání

Z funkcionalistické koncepce překladu vychází také **koncepce translatorického jednání** Justy Holz-Mänttäriové. J. Holz-Mänttäriová se zabývá ve svých pracích překladatelem jako expertem ve speciální oblasti tvorby textů a překladatelským procesem jako speciálním, „translatorickým“ jednáním (translatorisches Handeln). Překladatele nazývá *designerem* (Text-designer), jeho produkty, překladové texty, nazývá obecně *nositeli poselství* (Botschaftsträger), překládání nazývá *textový design* (Textdesign). Podle Holz-Mänttäriové se překladatel vědomě účastní komunikace ne jako obyčejný účastník integrovaný do normální komunikační situace s dvojstupňovým nebo více-
stupňovým transferem, nýbrž jako ten, kdo stojí mimo a jedná ve vlastní situaci, produkuje poselství pro cizí potřebu (srov. Holz-Mänttäri, 1986: 363).

Překladatel je tedy plně ve službách funkce překladu v cílové situaci. Znamená to, že aby ji naplnil, musí umět jako profesionál, specialista na zvláštní druh komunikace, správně anticipovat její realizovatelnost a umět posoudit své schopnosti i dostupné prostředky k jejímu dosažení. Překladatel je tedy ten, kdo posoudí, co se má se zakázkou udělat, aby byl uspokojen koncový příjemce. Autonomně, ale s vědomím profesní zodpovědnosti zvolí postupy (strategie), kterými cíle dosáhne; opakují, že je tedy musí znát a umět správně používat jako vhodné nástroje. Tady se koncepce translatorického jednání spojuje s didaktikou tvůrčího psaní zaměřenou na nácvik tvorby textu, tzv. *handlungsorientiertes Schreiben* (srov. Haas et al., 1994), kdy jde o vytváření textotvorné

kompetence pisatele, jenž dovede produkovat úspěšně komunikující texty patřičných funkcí a žánrů.

Koncepce translatorického jednání vychází z polyfunkčního postavení profese „textáře“, integrující role autora i zpracovatele cizích textů, překladatele, korektora, redaktora, tvůrce sazby apod. J. Holz-Mänttäriová ve svých pracích popisuje danosti komplexního textotvorného systému, čímž poukazuje na profesní specializovanost těch, kdo se jakýmkoli způsobem zabývají produkcí textů, a vede k senzibilizaci ostatní specialisty a osoby, které se s nějakou oblastí textových produktů prakticky setkávají (ve výrobě, distribuci, užití, hodnocení, kritice, archivaci, ochraně, výuce apod.) – srov. Holz-Mänttäri, 1993.

3.3.4 Konstruktivní a tvořivé překládání (Hönig, Kußmaul, 1982; 1995; 2000; 2007)

Strategie překladu tvoří významný tematický blok v knihách Hanse G. Höniga a Paula Kußmaula. Některé publikace vytvořili společně. Jsou ukázkou jedinečného propojení moderní teorie překladu s didaktickou aplikací. Určujícími principy úspěšného překladatelského procesu jsou v jejich teoretickém i didaktickém pojetí *funkce translátu* v cílové komunikační situaci v cílové kultuře, určená zadáním zakázky, *kognitivněsémantické chápání významu* a z toho vycházející *požadavek zodpovědného kreativního překladatelského jednání*.

Společnou publikací obou autorů byla kniha *Strategie der Übersetzung: Ein Lehr- und Arbeitsbuch* (1982, 4. upr. vyd. 1991, Strategie překladu: učebnice a cvičebnice; cituji z 5. vyd. 1999), kde mj. věnují pozornost teorii řečových aktů a nutnosti stanovit ilokuční strukturu komunikátu (kap. 7). H. G. Hönig i P. Kußmaul rozvíjejí argumenty a metody pro využití kognitivněsémantických principů v knihách *Konstruktives Übersetzen* (Hönig, 1995, Konstruktivní překládání), *Kreatives Übersetzen* (Kußmaul, 2000, Tvůrčí překládání) a *Verstehen und Übersetzen: Ein Lehr- und Arbeitsbuch* (Kußmaul, 2007, Porozumět a překládat: učebnice a cvičebnice). Kreativitu považují za přirozenou vlastnost lidského myšlení a ukazují její možnosti v translačním procesu. V didaktice překladu věnuje P. Kußmaul velkou pozornost také *vizualizaci*. Vizualní představitivost slouží k uchopení mentálních představ nazývaných v lingvistice

scenes. Vizualizace představ slouží k tomu, aby byly pojmenovány jak ústřední významy dané představy, tak i periferní prvky „scény“. Ústřední prvky vizualizované představy tvoří sémantické jádro, díky němuž bude v překladu zachována sémantická kontinuita. Detailní prvky vizualizace mohou sloužit k nalezení cílových výrazových (pojmenovacích) prostředků.

V knize *Verstehen und Übersetzen* popisuje P. Kußmaul hlavní, obecné překladatelské strategie.

- Pracujte s globálními strategiemi a provádějte makroanalýzu textu.
 - Dbejte na obecné komunikační podmínky.
 - Koncentrujte se na smysl a ne pouze na slova.
 - Hleďte na větší jednotky textu a v textu dopředu i zpět.
 - Používejte své poznatky o textu a světě a nespokojte se s informacemi ze slovníků.
 - Zvažte, kde parafrází projasníte obecné vyjádření.
 - Především ale rozeznějte překladové obtíže a problémy.
- (Srov. Kußmaul, 2007: 99–100, přel. ZF.)

K nim připojuje (na s. 114n. a 163n.) zpřesňující vysvětlení a komentáře. Určení funkce translátu je první strategický krok. Obsahovou globální strategií ve smyslu reflexe míní P. Kußmaul analýzu textu a zřetel k textové koherenci v souvislosti s funkcí textu. Dalším krokem je zvážit, jak působí obecná funkce textu (*die allgemeine Textfunktion*) na funkce případných problémových míst v textu.

Pochopení výchozího textu napomáhá scénická vizualizace představ. Verbalizace představ, jež bývají často asociativně zřetězeny, vede mnohdy k tvořivému překladu, označovanému někdy jako parafráze. Modely kognitivní lingvistiky je vhodné kombinovat s analýzou výchozího textu. Překladatel tak pracuje s ústředními představami, které lze verbalizovat v cílovém textu.

Poznatky o světě (*Weltwissen*) je třeba při analýze významu spojit rovněž s analýzou textu. Deficity odstraní překladatel rešeršní činností. Důsledná a diferencovaná reflexe překladových řešení obtížných a problematických míst vede k úspěšným řešením. Řešení dílčích problémů doporučuje P. Kußmaul z časových důvodů ponechat až na fázi revize.

S ohledem na závaznost překladové zakázky formuluje P. Kußmaul v knize *Verstehen und Übersetzen* také obecně platné zásady pro

práci (funkcionalistického) překladatele, jakýsi etický kodex překladatele: „Einer Übersetzung soll bei aller Subjektivität des Verstehensprozesses eine plausible Interpretation des Ausgangstexts zugrunde liegen. Plausibel ist eine Interpretation dann, wenn sie Kernvorstellungen der zu übersetzenden Begriffe berücksichtigt. Der Grad der Genauigkeit einer Übersetzung ist abhängig von diesen Kernvorstellungen. [...] Eine Übersetzung soll so formuliert sein, dass sie an allen Stellen der Gesamtfunktion, die sie für die Empfänger haben soll, entspricht.“ (Kußmaul, 2007: 167 a 168; česky: „Podkladem překladu má při vší subjektivitě procesu porozumění být plausibilní interpretace výchozího textu. Plausibilní je interpretace tehdy, jestliže zohledňuje ústřední představy pojmů, které mají být přeloženy. Stupeň přesnosti překladu závisí na těchto ústředních představách. [...] Překlad má být formulován tak, aby na všech místech odpovídal společné funkci, kterou má mít pro příjemce.“)

S H. G. Hönigem bychom mohli dodat, že „optimální ‚kód‘ do-rozumění“ (Verständigungs„code“, Hönig, 1995: 137) si účastníci komunikace vytvářejí podle účelu komunikace, a že tedy „každý text si nově tvoří a definuje patřičně platná měřítká srozumitelnosti“ (Hönig, 1995: 137). Největší kvalifikací překladatelů je tedy to, že vědí, „k čemu se texty používají a jak se jejich působení tvoří“ (Hönig, 1995: 76).

3.4 PŘEKLAD A TEORIE MEZILITERÁRNÍCH VZTAHŮ (ĎURIŠIN, 1976)

Nové pohledy na literární komparatistiku přivedly v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století Dionýza Ďurišina k formulaci témat, úkolů a metod meziliterárního bádání, v němž translologie zaujímá významné postavení. Ďurišin postupně rozpracoval metodologii a metodiku zkoumání různých projevů meziliterárního procesu, kontaktu mezi literaturami.³⁶⁾ Právě změna akcentace umožnila změnu úhlů pohledu a překonání národněliterárních perspektiv a interpretačních stereotypů.

36) Metodologický přehled nalezneme např. ve studii *Metodológia skúmania medziliterárneho spoločenstva slovanských literatúr*, Ďurišin, 1993: 13–31.

Đurišin staví do nového světla reprodukční a kreační složku literárního překladu, resp. zprostředkující, informativní funkci překladu a kreační funkci překladu. Ve studii *Ekvivalencia v umeleckom a neumeleckom preklade* (1976) podrobuje kritice koncepci ekvivalence. Připouští, že hledisko funkční ekvivalentnosti by mohlo sloužit při realizaci nebo hodnocení translace neliterárních textů, je však nutno chápat použité jazykové prostředky s ohledem na strukturu originálu a strukturu překladu. Podle Đurišina je zároveň třeba uplatňovat i mimotextové prvky, které bychom nazvali termínem sociokulturní kód³⁷⁾.

Jelikož v umělecké komunikaci dominují jiné funkce než informační a v literárním textu jsou prvky přirozeného jazyka užívány v esteticky příznakové, tj. ozvláštněné, víceznačné a jedinečné struktuře, vytvořené literárními (uměleckými) postupy, je zde i výklad tzv. funkční ekvivalence³⁸⁾ složitější. Đurišin zdůrazňuje specifičnost a nenapodobitelnost „strukturace umělecky příznakových výstavbových postupů a složek“ (Đurišin, 1976: 128, přel. ZF). Jazykové kategorie jsou v uměleckém textu podřízeny kategoriím literárním, neboť ty jsou určující pro výstavbu literárního textu, a podle Đurišina je respektování ekvivalentnosti jazykových prostředků z hlediska funkční ekvivalentnosti uměleckého textu nezávazné.

D. Đurišin ve studii z r. 1976 stanovuje ještě vyšší koordinativní systém pro posouzení vztahu originálu a překladu, a tím je *systém literární konvence*. Přitom zdůrazňuje, že jde o literární konvenci výchozí literatury i cílové literatury, přičemž mezi těmito konvencemi existuje zpravidla napětí.

Dynamičnost kategorie literární konvence, její vývoj v rámci národněliterárního kontextu také zapřičiňuje, že existující překlady jsou považovány po čase za zastarávající. Potřeba nového překladu nebývá dána nespokojeností s informační složkou staršího překladu literárních děl, nýbrž, jak píše Đurišin, především nespokojeností s podobou jejich aktualizované kreační. (Nejde ani o takzvané, často izolovaně interpretované, zastarávání jazyka, ale o neadekvátní užití umělecky příznakových jazykových

37) Slovy autora je druhotným měřítkem použitých řešení „souměřitelnost okruhu poznatků lidské činnosti, ke které typově patří jak informace originálu, tak i překladu“ (Đurišin, 1976: 126, přel. ZF).

38) Termín funkční ekvivalence užívá Đurišin podle A. Ljudskanova, 1970.

prostředků.) Literární konvence přijímající literatury jsou určující pro posouzení estetické působivosti uměleckých postupů v cílovém textu. Právě přijímající kontext je „indikátorem umělecké hodnoty překladu“, říká Ďurišin (1976: 145, přel. ZF). Jelikož jde o víc než o text přirozeného jazyka, je umělecký překlad charakterizován nejen činností reprodukční, ale i metakreační a kreační. Ďurišin je definuje jako „vnitřní přetvoření, přizpůsobení celé výstavbové struktury textu vzhledem k přijímajícímu kontextu“ (Ďurišin, 1976: 144, přel. ZF).

Také Anna Valcerová upozorňuje v knize *Hľadanie súvislostí v básnickom preklade* (2006), že příčinou zastarávání uměleckého překladu je zastarávání dobové estetické normy. Na překladech básní Andreje Vozněsenského do češtiny od Václava Daňka ukazuje, jak genitivní metafora – stylový prvek příznačný pro intelektuální lyriku šedesátých let 20. století, jehož užitím Daňk jazyk svých překladů v šedesátých letech modernizoval –, působí po třiceti letech staticky a ustrnule. A. Valcerová srovnává Daňkovy překlady z poloviny šedesátých let se slovenskými překlady Miroslava Válka (z r. 1980), jenž však sémantickou všeobecnost a statiku genitivní metafory, jedné ze stylistických kvalit ruského originálu, kompenzuje patnáct let po Daňkovi užitím sloves. Dle Valcerové je český překlad zatížen nadužíváním zmíněného typu metafory, která podle její interpretace výpověď zbavuje konkrétnosti a sémantické přehlednosti. Doslova píše: „Genitívna metafora ako typický produkt poetiky šesťdesiatych rokov ukazuje, že modernizácia v preklade nemusí viesť k optimálnym výsledkom. V Daňkovom preklade spôsobuje rýchlejšie starnutie prekladu“ (Valcerová, 2006: 89).

Vycházeje ze sémiologického přístupu k literárnímu dílu, ukazuje Ďurišin, že překlad může být v cílové kultuře funkční jako literární text jedině tehdy, pokud je nositelem literárních hodnot. D. Ďurišin dále význam kreační složky v uměleckém překladu dokládá na studiích zabývajících se meziliterárními kontakty v tzv. zvláštních meziliterárních společenstvích (ta existovala např. v Československu, Jugoslávii, Sovětském svazu). Jsou to literární společenství na různých místech světa, kde vedle sebe nejčastěji v situaci bilingvismu (též polylingvismu) existují překlady literárních textů zaměřené na vysokou estetickou úroveň cílového textu.

Bilingvismus odstraňuje kognitívne bariéry pri vnímaní originálu, informačná hodnota cieľového textu je proto druhořadá, avšak do popředí se dostává estetická kvalita překladu. Například Lubomír Feldek si při překládání Erbenovy poezie uvědomuje, že „překlad z velmi blízkého jazyka má minimální informativní hodnotu. Preto sa nám pri ňom zjavuje v popredí v takmer čistom stave estetická funkcia každého prekladateľského postupu“ (Feldek, L. *Z reči do reči*. Bratislava, 1977, s. 99, cit. podle Ďurišin, 1988: 80). D. Ďurišin říká, že „informačně-jazyková funkce často ustupuje kreativní funkci“ (Ďurišin, 1988: 50, přel. ZF).

Určitou estetickou kvalitou překladu si tu vynucuje přijímající literární kontext. Pohled na prekladateľský proces z perspektivy přijímající kultury je obohacující pro translatologii obecně. Nejen v oblasti literárních překladů je v praxi pro výběr překládaného textu často určující impuls vycházející z cílové kultury. Nový metodologický přístup nabízí jiný pohled na komunikační událost. Již není určující posloupnost

autor → dílo → prekladateľ → preklad → příjemce prekladu,

ale v určitém okamžiku se směr komunikace obrátí a vykročí z přijímajícího prostředí vstříc výchozímu textu.³⁹⁾ Především v oblasti literatury krásné a odborné si přijímající kultura vybírá, co bude z široké „nabídky“ originálů přeloženo. A zadavatel (ve znění zakázky) také určuje, jak má být vybraný text přeložen, jakou dominantní funkci má v přijímající kultuře plnit.

Dobře to lze ukázat na dvou příkladech: na samizdatových prekladech Ludvíka Kundery do češtiny v osmdesátých letech dvacátého století a na Kunzeho prekladech básní Jana Skácela do němčiny přibližně ve stejné době. Oba prekladatelé si tehdy vybrali díla autorů, jejichž edicí chtěli připomenout hodnoty, které v totalitním Československu stály z ideologických, cenzurních důvodů

39) Tomuto pojetí je blízké schéma literární komunikace L. Doležela, resp. schéma literární transdukce. L. Doležel zde pojímá literární komunikaci jako aktivní čtenářovu činnost, jako interakci, při níž z jedné strany míří k textu autor, jenž v něm konstruuje fikční svět díla, a z opačné strany míří k textu čtenář, jenž skrze něj rekonstruuje tento fikční svět čtením: (autor píše → text, konstruuje → fikční svět, který ← rekonstruuje tím, ← že čte, čtenář). Tyto akty nejsou ekvivalentní, zdůrazňuje Doležel, nýbrž komplementární: „[...] text funguje jako partitura, v níž je zapsán fikční svět [a čtenář se] ve svém zpracování textu a rekonstrukci světa řídí instrukcemi partitury“ (Doležel, 2003: 201).

stranou vydavatelské pozornosti. Reiner Kunze vybral z rukopisů Jana Skácela, jenž tehdy nesměl publikovat, básně, které v doprovodu úryvků osobních dopisů vytvořily umělecký obraz umlčeného, samotou trpícího básníka, jenž velmi citlivě zaznamenává mravní a citovou devastaci ve společnosti. Německé výběry nesou názvy *Fährgeld für Charon* (1989) a *wundklee* (1992).

L. Kundera vydával jako novoročenky pro okruh svých přátel samizdatové sborníčky s překlady básníků, kteří v té době byli mimo oficiální zájem československých nakladatelství, a jejich texty tedy nemohly vycházet: Hans Arp, Paul Celan, Gottfried Benn, Günter Eich; vybrané texty obsahovaly i jasná mimoliterární poselství.⁴⁰⁾ Vedle umělecké, literární exkluzivity, až artistnosti textů je nápadná například alegoričnost v Bennově próze, kde obrazy nacistické totality vnímá čtenář v totalitním Československu osmdesátých let jako aluze na domácí politickou a společenskou situaci. Jinými samizdatovými edicemi připomínal L. Kundera naopak překladatele, kteří v té době nesměli publikovat.⁴¹⁾ Kunze i Kundera vybírali zcela programově autory a díla, jejichž myšlenky a umělecká poselství chtěli přinést do přijímající literatury. R. Kunze svým edičním počinem upozorňoval v demokratické společnosti na hodnoty umělecké i obecně lidské, které jsou v nesvobodné, v té době stále vojensky okupované zemi potlačovány a cenzurovány. Jan Skácel nebo někteří zakazovaní básníci-překladatelé, k nimž patřil do té doby rovněž L. Kundera, ztělesňovali autory, jejichž neagresivní, ovšem přirozeně citlivá, humanisticky orientovaná umělecká tvorba byla pro svou mravní svrchovanost totalitárním režimem potlačována.

Kunzeho a Kunderovy překlady jsou zřetelnými performativy, jsou to literární komunikační události, literární činy, jejichž jednající, performativní funkce je stejně významná jako funkce estetická. Zvláště na Kunderových edicích již existujících překladů (Goethe) vidíme, že informační funkce překladů je naprosto zanedbatelná. D. Ďurišin dokazuje na překladech mezi literaturami ve zvláštních literárních společenstvích, kde existuje přirozený

40) Některé přeložené texty pak byly přebírány i jinými samizdatovými editory, např. do sborníku *Bych* (1987), red. Milan Ohnisko.

41) Např. ve sborníčku *Johann Wolfgang Goethe: Über allen Gipfeln. Čtrnáct překladů*. (1982) uveřejňuje mj. překlady K. Bochořáka, V. Renče, R. Černého a I. Slavíka.

bilingvismus (a tedy často i biliterárnost), že vzhledem k jazykové kompetenci bilingvních čtenářů je potřeba tlumočit originální umělecké dílo z hlediska jeho informací redundantní.⁴²⁾ Jelikož se však i v prostředí zvláštních meziliterárních společenství umělecké překlady realizují, svědčí to o potřebě tlumočit v cílovém jazyce estetické kvality originálu. Podle Ďurišina si totiž umělecký překlad literárního díla vyžádá sama odlišnost estetického, literárního kánonu v přijímající kultuře. Čtenář (= bilingvní) očekává, že přijímané dílo bude nositelem estetických kvalit, a to v první řadě, protože informační funkci pro bilingvního čtenáře překlad neplní. Překladatel tedy musí v první řadě realizovat estetické kvality překládaného díla, a to v kánonu, který odpovídá literární (umělecké) tradici přijímající kultury. Ďurišin říká, že čtenář „vnímá přeložené dílo v nových domácích souvislostech, novém systematickém zařazení uměleckých hodnot“ (*Osobitné medziliterárne spoločnosti*, in Ďurišin, 1987: 15, přel. ZF). Od překladatele se tedy očekává, že jeho cílová konkretizace estetických hodnot bude adekvátně tvořivá.

V Ďurišinově koncepci uměleckého překladu je funkce kreační dominantní. V biliterárních společenstvích není podle něj ambicí překladatele informativní, zprostředkující role překladu, nýbrž „vnitřně tvořivá konfrontace výrazových možností předlohy s adekvátními výrazovými možnostmi přijímající literatury“ (Ďurišin, 1987: 62, přel. ZF). — Stejnou ambicí je motivován i překladatel přijímaného literárního textu, který již v domácí kultuře existuje. Vždyť co jiného je čtrnáct překladů jedné Goethovy básně než snaha o adekvátnější estetickou konkretizaci známé věcné informace o pomíjivosti v Poutníkových písních. V české literatuře jsou doloženy podobné příklady několikanásobných překladů uměleckého textu: Rilkeho *Der Herbsttag* (č. Podzimní den), Poeův *The Raven* (č. Havran), Morgensternovo *Das Hemed* (č. Košilela). Translatologické poznatky učiněné novými výzkumy zvláštních meziliterárních společenství lze akceptovat v moderním přístupu k překladu obecně. Úhel pohledu z pozice přijímající kultury totiž umožní nezkresleně vnímat roli překladu v komunikaci mezi kulturami. Přijímající kultura a očekávání příjemců, že obdrží

42) Srov. Ďurišinovu studii *Funkcia prekladu v osobitnom literárnom spoločensve* z r. 1987 in Ďurišin 1987: 60–72.

text s anticipovanou dominantní funkcí, působí na to, jakou strategii překladatel zvolí, aby požadavek adekvátně fungujícího cílového textu v cílové komunikační situaci naplnil. Typ textu čili jeho funkční slohová charakteristika pomůže překladateli určit, jakými informacemi bude naplněna předpokládaná funkce cílového textu, zda půjde o informace převážně estetické, nebo věcné atp. Sémantická a stylová informace a textodruhová (žánrová) charakteristika výchozího textu tvoří výchozí informační komplex, jehož prvky překladatel akcentuje podle potřeby konkrétní překladové zakázky. Míra jeho tvořivosti je vymezena funkcí cílového textu v přijímajícím prostředí.⁴³⁾

Đurišin poukázal na to, že dosavadní zkoumání vztahů mezi literaturami, a tedy i zkoumání překladu je omezováno nepřesným, prakticistním chápáním národněliterárního procesu. Je to chápání jednosměrné, které zdůrazňuje co nejadekvátnější zprostředkování jinonárodních hodnot přijímajícímu národněliterárnímu systému.⁴⁴⁾ Odtud pramení neustálé zdůrazňování totožnosti ve vztahu k předloze, říká Đurišin, „úsilí podřídít právě této koncepci všechny úkony překladatelské činnosti“ (Đurišin, 1987: 65, přel. ZF). Libuša Vajdová ve studii *Recepčná tradícia a preklad* (1993/1999) správně připomíná, že představa jedinečnosti a nenapodobitelnosti tvůrčího aktu, od něhož jsou všechny další aktivity včetně překladu odvozené, nedovoluje opustit kauzální schéma ani v teorii překladu (srov. Vajdová, 1999: 81). Podle Đurišina má koncepce ekvivalence úlohu historickou; moderní rozvinuté literatury nemohou funkci uměleckého překladu redukovat na pouhý akt zprostředkování jinonárodních uměleckých hodnot. Znamená to, že kreační složka, a podle mne nejen v překladech uměleckých, je neoddelitelnou součástí překladatelovy práce, a to přiměřeně podle účelu, funkce cílového textu.

43) A je třeba dodat, že svou roli zde hraje i recepční tradice, tedy celá síť kulturních obrazů a představ o tom, jak má vypadat reaktualizace díla jiné kulturní provenience v soudobém přijímajícím kontextu. Proměněné chápání hodnot literárního díla se stává totiž impulsem pro změnu stávající situace, kdy je dílo vnímáno např. jako „zastarávající“ v některé své rovině, a pro pokus stávající hodnoty aktualizovat v novém překladu. Srov. též Brožík, 1992.

44) Na určující roli přijímajícího prostředí upozorňuje ve svých pracích také Gideon Toury, představitel deskriptivního výzkumu překladu (Descriptive Translation Studies).

Pro ilustraci lze použít ukázkou části překladu publicistického textu o léčebných účincích vína jako nápoje.⁴⁵⁾ Výchozí text vyšel v americkém časopise *Newsweek* 5. února 1996, jeho překlad do němčiny vypracovávali studenti v kurzu P. Kußmaula na VŠ se zadáním „Přeložte text pro nějaký německý časopis a zchovejte publicistický styl; text přizpůsobte německému kulturnímu prostředí“. Text začíná citátem tří veršů anglického romantického básníka Johna Keatse, které sice bylo možno v překladu použít, leč vzhledem k poměrně úzkému povědomí německých čtenářů o J. Keatsovi překladatelé předpokládali, že Keatsovy verše by v cílovém textu oslovily minimum čtenářů a naopak by spíše vytvářely široký odstup mezi autorem a příjemcem. Efekt textu je ale založen na tom, že poznání citátu sugeruje vzájemnou blízkost autora a čtenáře na rovině vzdělání a sociálního statutu.

„Oh, for a beaker of the warm South, / Full of the true, the blushful Hippocrene, / With beaded bubbles winking at the brim,“ sighed Keats. Chances are, he wasn't thinking about his arteries. But nearly two centuries later, the U.S. Department of Health and Human Services also took a long look at the poet's favourite intoxicant and came up with the first proalcohol message in the history of federal health policy.

Bylo by samozřejmě možné hledat verše o víně u nějakého německého básníka nebo v lidové slovesnosti, verše, které by byly dobře známé široké veřejnosti. Překladatelská skupina však našla biblický citát z Žalmu 104,15 a ten v překladu použila:

„Der Wein erfreut des Menschen Herz“,⁴⁶⁾ so heißt es schon in der Bibel. Vermutlich hat der Psalmist nicht an seine Arterien gedacht, aber heute, nach 2500 Jahren beschäftigen sich Mediziner mit dem seit jähher beliebten Getränk. In der Geschichte der Gesundheitspolitik der U.S.A. wurde zum ersten Mal etwas positives über den Wein gesagt.

J. Keats byl v cílovém textu nahrazen žalmistou a biblický citát byl přiměřeně časově ukotven. Tvůrčí práce s citátem navíc přinesla výraz *srdce*, které je tak umístěno jako další prvek do hry, do

45) Výchozí anglický a cílový německý text jsou převzaty ze studie P. Kußmaula, 2000: 135.

46) Česky: „Vino obveseluje srdce člověka.“ Celý verš žalmu zní v německé bibli „daß der Wein erfreue des Menschen Herz und sein Anlitz schön werde vom Öl und das Brot des Menschen Herz stärke“ (přepřacovaný překlad Martina Luthera, 1984; cit. podle Das Neue Testament, Wetzlar: Internationaler Gideonbund: 2001). — V českém překladu podle posledního vydání Bible kralické z r. 1613 zní Žalm 104,15 takto: „A víno, jenž obveseluje srdce člověka. Činí, aby se skvěla tvář od oleje, ano i pokrmem zdržuje život lidský“ (Praha, 1936).

společného scénáře, kde koneckonců bude řeč o kardiovaskulárním systému. Kdyby překladatelé respektovali ekvivalenční zdůrazňování totožnosti translátu s originálem, jejich překladový text by s citátem Keatse pozbyl v cílovém prostředí potřebné účinnosti. (Kognitivní výklad použité strategie viz kap. čtvrtá, § 4.5.)

Na chápání překladu, ale i výchozích textů z perspektivy přijímající kultury má vliv **recepční tradice**. Tu s L. Vajdovou můžeme chápat jako soubor veškerých informací, které v přijímajícím prostředí existují o prostředí originálu (Vajdová, 1999). Recepční tradici utváří nejen literární komunikace, nejen texty překladové a kritické a texty existující v přijímajícím prostředí o vysílající kultuře vůbec, nýbrž i informace netextové povahy – interpretace, způsoby čtení, vědomosti a představy i omyly, vizuální informace, všechno, co se může podílet na tvorbě „obrazu cizí kultury nebo cizího prostoru, vše, co se o dané cizí kultuře a o daném cizím prostoru v přijímajícím prostředí nashromáždilo“ (Vajdová, 1999: 92, přel. ZF). Existence rysů cizosti neumožňuje začlenit překlad bez výhrad do domácí literatury. Ačkoli překladatel jako odborník, jako specialista nepocituje cizost přijímaného díla tak intenzivně, běžný čtenář přijímá dílo na základě představ, které se o dané cizí literatuře vytvořily v přijímající kultuře, s jinými aspekty cizosti. Nejde ani tak o jazykovou bariéru, neboť ta je cílovou verbalizací víceméně překonána, nýbrž o aspekty kulturní cizosti, jinakosti či nesrozumitelnosti. Přijímání cizích literatur v podobě překladů je ovlivněno tím, jak intenzivně je v domácí kultuře pocítována jejich cizost, vzdálenost, jinakost, kde se nachází hranice jejich „nesrozumitelnosti“. Kultury méně vzdálené vyžadují méně vysvětlujících, interpretačních kroků ze strany překladatele (resp. editora, zadavatele) než kultury pocítované jako vzdálené, neobvyklé, více cizí. L. Vajdová píše, že v prvním případě není třeba tolika vysvětlivek, komentářů, metatextových aktivit, přibývá překladů aktuální, žánrově pestřejší, netradičtější literatury; recepce textů ze vzdálenějších literatur směřuje ke zmírnění cizorodosti a nejasnosti, přibude překladů klasických a ověřených děl, ba i dointerpretování textu (srov. Vajdová, 1999: 98).

V souhrnu to znamená, že praktickou činnost překladatele méně ovlivňuje stav výchozí kultury či vysílající literatury. Celá dynamicky se chovající recepční tradice přijímajícího prostředí má vliv i na to,

že překladatel je veden volit takové tvůrčí postupy, které očekávání příjemců v cílové kultuře v daný historický okamžik nezklamou. Tím nemyslím nutnost podbízet se prvoplánovému čtenářstvu, přistupovat na ideologické deformace textu nebo obhajovat překladatelovu svévoli v zacházení s informacemi různých rovin výchozího textu.⁴⁷⁾ Pragmatická funkce výchozího a cílového textu většinou velmi jasně ukazuje, na jakých rovinách se jaké informace výrazově mění a kde nikoli. Překladatel návodu nebo zprávy, nejsou-li texty věcně defektní, bude sledovat zachování věcné informace, pokud cílové texty mají plnit v cílové kultuře funkci návodu, resp. zprávy. Ale i zde musí být překladatel připraven na tvůrčí řešení, na tvůrčí postupy ve formulaci cílového textu, pokud bude stávající nebo i nová (nově zadaná, definovaná) funkce cílového textu vyžadovat snížení, nebo zvýšení rysu cizosti, nesrozumitelnosti, jinakosti, originalnosti či tradičnosti. Hezky to vyjadřuje metafora Libuše Vajdové: „Preklad je moment, ktorý nás situuje do samého stredu tvorby či konštrukcie ‚cudzieho‘ v nás“ (Vajdová, 1999: 99).

Příspěvkem k posouzení kvalit (vlastností) přeloženého textu je jeho hodnotové posouzení. Srovnání hodnotových relací (charakteristik) textu ve výchozí a v cílové kultuře umožní například aplikace teorie hodnotových polí. Problémem se zabývá Vladimír Brožík ve své studii *Medziliterárny proces z hľadiska teórie hodnotových polí* (1992). V. Brožík aplikuje na literární dílo Morrisův model hodnotového pole,⁴⁸⁾ v němž je hodnota ovlivňována vzájemně propojenými determinantami ekologických, sociálních, psychologických a biologických vlivů. Vzniká tak synergetický dynamický systém, v němž je stav každého prvku jen momentem pohybu celého systému. Také

47) To, že recepční tradice je nápadně dynamický komplex, v němž se ekonomické a politické proměny promítají do postoje kultury k překladatelské praxi, ukazuje zřetelně také Anton Eliáš ve studii *Podoby prekladovej produkcie umeleckej literatúry na Slovensku v rokoch 1990–1996* (1999). A. Eliáš v ní popisuje proměny ediční strategie v období transformace slovenské společnosti. Omezení vydávání překladů poezie a klasických děl ve prospěch vydávání zábavních próz, rozmach týmového překládání jednoho prozaického díla, oslabení ohledu na idiolekt autora a překladatele, amerikanizace na úkor domácí produkce, komercializace knižního trhu jsou jevy, které se podílejí na vytváření falešného obrazu uměleckých hodnot a negativně ovlivňují práh veřejné citlivosti na kvalitu uměleckého díla, respektive překladu.

48) V. Brožík odkazuje na pramen Morris, Ch. *Varieties of Human Value*. (Druhy lidských hodnot) Chicago: 1956, s. 68.

hodnoty literárního díla se mění vždy, když se změní toto pole, když je dílo časově nebo prostorově přemístěno z jednoho pole do druhého. V hodnotovém poli národní literatury je výsledná hodnota díla dána tímto dynamickým vztahem determinant, působících bezprostředně i zprostředkovaně. Jakmile se však hodnota ocitne v literárním procesu jiné národní kultury, mění svoje významové i hodnotové charakteristiky v závislosti na novém kulturním prostředí, na novém hodnotovém prostředí. Při literární komunikaci však esteticky posuzujeme všechny složky díla neodděleně. Umělecký překlad je proto rekonstrukcí hodnotového pole estetických i mimoestetických hodnot díla v přijímajícím kontextu.

3.5 EKVIVALENCE A PŘEKLÁDÁNÍ

V popisu překladatelského procesu se mnozí badatelé věnují kategorii *ekvivalence*. O ekvivalenci se vede odborná diskuse od šedesátých let. Koncepce ekvivalence v překladu vzešla z kontrastivně-lingvistického pojetí překladatelského procesu a rozvinula se především v pracích tzv. Lipské školy (O. Kade, G. Jäger, A. Neubert). Pod vlivem kritiky se koncepce ekvivalence vyvíjela a pojem byl mnohokrát modifikován a zpřesňován i v pracích dalších badatelů. Ač z hlediska tvůrčího překladu je překonaná a funkcionalistická koncepce překladu pomohla přesněji vymezit její místo, má koncepce ekvivalence dodnes své zastánce.

M. Hrdlička se v knize *Literární překlad a komunikace* (2003) věnuje problematice ekvivalence ve dvou studiích, kde mj. nastiňuje různá pojetí ekvivalence v literatuře o překladu (s. 19, resp. s. 95). Společným rysem ekvivalenčních koncepcí je příznak shody mezi výchozím a cílovým textem, „které má být dosaženo na různých úrovních, u různých jednotek (obsah, forma, komunikační efekt, smysl apod.)“ (Hrdlička, 2003: 19). Werner Koller v knize *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* (přepracované vyd. 1992) vnímá ekvivalenci jako základ teoretického uvažování o překladu a překládání; překladem vzniká mezi výchozím a cílovým textem překladatelský vztah, proto doporučuje užívat pojem „ekvivalenční vztah“ (Äquivalenzrelation, Koller, 1992: 215). W. Koller ve své koncepci ekvivalenčního vztahu vychází z Wilssova dvoufázového modelu překládání, kde v první fázi (tzv. Verstehensphase) překladatel analyzuje

smysl a styl (Sinn- u. Stilintention) výchozího textu a v druhé, tzv. „rekonstrukční“ fázi jazykově reprodukuje výchozí text v cílovém textu, přičemž dbá na *komunikativní hlediska ekvivalence* (kommunikative Äquivalenzgesichtspunkte; – Wolfram Wilss. *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. (Teorie překlada. Problémy a metody) 1977, s. 72, cit. podle Koller, 1992: 92). Nehledě zde na vágnost pojmu ekvivalence, je dvoufázový model překlada silně zjednodušující. Podle Kollera je dále požadavek ekvivalence dán vztahovým rámcem (Bezugsrahmen), v němž „kvality X výchozího textu (kvality obsahového, stylistického, estetického etc. druhu) musí být překladem zachovány, přičemž musí být zohledněny jazykově-stylistické, textové a pragmatické podmínky na straně příjemce“ (Koller, 1992: 215, přel. ZF). Jako ekvivalenty cílového jazyka označuje „jazykové/textové jednotky různého druhu a různých rovin a rozsahu, které vůči prvkům výchozího jazyka stojí v ekvivalenčním vztahu, specifikovaném údajem o vztahovém rámci“ (ibid., přel. ZF). W. Koller rozlišuje pět vztahových rámců čili pět typů ekvivalence. Podobnosti nebo rozdílnosti mezi jednotkami výchozího jazyka a ekvivalenty cílového jazyka jsou dány rozdílným stupněm zachování hodnot v jednotlivých vztahových rámcích.⁴⁹⁾ *Denotační* (denotativ) ekvivalence se vztahuje na mimojazykový věcný obsah textu, *konotační* (konnotativ) ekvivalence se týká výběru pojmenování (styl, jazykové útvary apod.), *textově normativní* (text-normativ) ekvivalence se týká používání jazykových a textotvorných norem, *pragmatická* (pragmatisch) ekvivalence se vztahuje na příjemce překlada a *formálně-estetická* (formal-ästhetisch) ekvivalence zohledňuje estetické, formální vlastnosti výchozího textu.

Snad by byl překladačský proces v pojetí Willse i Kollera obhajitelný ve školské výuce cizích jazyků, kde překládání slouží ke kontrole jazykových struktur při prověřování jejich znalostí u studujících. O shodu mezi prvky jazyka ve výchozím a cílovém textu totiž zpravidla usiluje tradiční výuka cizího jazyka: studující se učí

49) W. Koller uvádí tyto vztahové rámce, jež dle něj hrají roli při stanovení druhu překladačské ekvivalence: (1) „der außersprachliche Sachverhalt“ (tj. mimojazykový věcný obsah), (2) „die im Text durch die Art der Verbalisierung vermittelten Konnotationen“ (tj. konotace zprostředkované v textu způsobem verbalizace), (3) „die Text- und Sprachnormen“ (tj. textové a jazykové normy), (4) „der Empfänger“ (příjemce), (5) „bestimmte ästhetische [...] Eigenschaften des AS-Textes“ (tj. určité estetické vlastnosti výchozího textu) – Koller, 1992: 216, přel. ZF.

slovníkové lexikální ekvivalenty a gramatická pravidla k jejich používání, aby dokázali v cizím jazyce vyjádřit sdělení (sémantickou rovinu) své myšlenky jako v jazyce např. mateřském. Tato znalost a dovednost pak také bývá nejčastěji předmětem zkoušení. Frank G. Königs⁵⁰⁾ ji nazývá *didaktickou* ekvivalencí, jejím předmětem je kontrola „systémově korektního jazykového vyjádření zohledňující stadium osvojení jazyka“ (Königs, 1979: 53, přel. ZF, cit. dle Reiß / Vermeer, 1991: 139). Takové pojetí ekvivalence se opírá o srovnávání shody znaků bez ohledu na komunikační cíl překladu, protože se opírá o srovnávací lingvistické hodnocení jazykových znaků.

R. Stolzeová posuzuje pojem ekvivalence pro translatologii jako matoucí, neboť je to podle ní teoretický konstrukt srovnávací jazykovědy. Kontrastivní lingvistika (a lexikografie) popisuje různé stupně ekvivalentnosti, a tím poukazuje na rozdíly ve strukturách jednotlivých jazyků. Nepřekládají se ovšem jazyky, nýbrž texty, říká Stolzeová, „překládání jakožto činnost zprostředkující má co do činění s jazykovým vyjádřením“, nikoli s jazykovým [metalingvistickým] srovnáváním (Stolze, 1992: 62, přel. ZF). Upozorňuje též na nebezpečí skryté v praxi kontrastivně založené didaktiky překladatelství, která překládání mylně chápe jako vyměňování jazykových znaků (Stolze, 1992: 64). V popředí didaktiky překladatelských obtíží stojí jevy gramatické a syntaktické, nikoli lexikální; kontrastivní pojetí pouze deskribuje rozdílnost jazykových systémů (na různých úrovních), moderní didaktika musí hledat postupy jejich adekvátního překonání, ty umožňují kreativní překladatelské kompetence.⁵¹⁾

Ve snaze řešit neuspokojivost pojmu ekvivalence v translatologii zavádějí badatelé různé další pojmy, např. *dynamická ekvivalence* (Nida, 1964)⁵²⁾, *textová ekvivalence* (Textäquivalenz, Reiß / Vermeer, 1991), *funkční ekvivalence* (Ljudskanov, 1970). K trvalým zastáncům

50) Königs, F. G. *Übersetzung in Theorie und Praxis: Ansatzpunkte für die Konzeption einer Didaktik der Übersetzung*. (Překlad v teorii a praxi: výchozí body koncepce didaktiky překladu) Bochumer Manuskripte zur Sprachlehrforschung 14. 1. Aufl. Heidelberg, 1979.

51) R. Stolzeová nabízí vlastní řešení v **teorii hermeneutického překládání**, stanovuje lingvistické kategorie porozumění a formulování při překladu. Z „hermeneutického pohledu“ je vnímán výchozí text a jeho překlad jako celky, které, i když nesouhlasí v jednotlivostech, vystupují vůči sobě ve vztahu shody, shody „na společné pravdě poselství textu“ (Stolze, 1999: 119; přel. ZF).

52) Dynamic equivalence – cit. dle Nord, 1988: 25.

principu ekvivalence patří též Peter Newmark, o čemž svědčí mj. jeho nadšené přijetí knihy Eugena Nidy a Jana de Waarda o funkční ekvivalenci v překládání Bible.⁵³⁾ Píše zde mj. o tom, že Nida svůj původní termín dynamické ekvivalence, definovaný jako pokus stimulovat reakci příjemce, aby byla v podstatě shodná jako reakce příjemce originálu [sic!], nahradil termínem funkční ekvivalence (srov. Newmark, 1998: 164n.). K principu funkční ekvivalence se u nás dnes hlásí také D. Knittlová (2003), která ji považuje za základní princip překladu.⁵⁴⁾ Domnívám se ovšem, že ani ekvivalentnost funkcí nelze požadovat jako všeobecný závazek při překládání textů. Pro její realizaci by totiž musela být shodná komunikační situace výchozího textu s předpokládanou komunikační situací cílového textu, a toho lze dosáhnout jen stěží. Ch. Nordová říká, že „funkční ekvivalence mezi výchozím a cílovým textem není normální, nýbrž zvláštní případ“ (Nord, 1988: 26, přel. ZF).⁵⁵⁾

M. Hrdlička staví ve studii *O ekvivalenci a adekvátnosti ve sféře uměleckého překladu* (1997) proti omezujícím koncepcím ekvivalence model adekvátního překladu. Hledá kompromis mezi „adekvátnost[í] překladu předloze (způsobu realizace autorova záměru) [a...] adekvátnost[í] přeloženého díla (cílového textu) potřebám, konvencím, úrovni přijímajícího komunikačního kontextu“, jakož i adresátovu „očekávání, jeho objednavce“ (Hrdlička, 2003: 20): „[...] v případě překladu adekvátního se překladatel pokouší skloubit respektování originálu se zřetelem k novému čtenáři-adresátovi. Překladatelská konkretizace se drží objektivních kvalit a dominant díla, respektuje jeho identitu, pohlíží však na něj z určité dobové a společenské perspektivy, očima současného vnímatele. [...] Mělo by se jednat o proces tvůrčí reprodukce“ (Hrdlička, 2003: 22). Pojetí lze vytknout terminologickou vágnost kritérií „obecné dominanty díla“, „identity díla“, případně vágnost požadavku tvůrčí

53) Nida, E. – Ward, Jan de. *From One Language to Another: Functional Equivalence in Bible Translating*. (Z jednoho jazyka do druhého: funkční ekvivalence v překládání Bible) 1. ed. Nashville, Tennessee, 1986.

54) D. Knittlová k tomu píše: „Znamená to, že nezáleží na tom, použijeme-li stejných či jiných jazykových prostředků, ale na tom, aby plnily stejnou funkci, a to pokud možno po všech stránkách, tedy nejen významově věcné (denotační, referenční), ale i konotační (expresivní, asociační) a pragmatické“ (Knittlová, 2003: 6).

55) Vedle toho se objevují i studie, které mechanickým proklamováním pojmu ekvivalence vnášejí do současné didaktiky překladu jen rušivé a retardující impulsy (viz Humajová, 2003; Šimon, 2006; Sisák, 2007).

reprodukce. V rámci koncepce adekvátnosti uměleckého překladu připouští M. Hrdlička dílčí uplatnění funkční ekvivalence pro převod některých rovin textu (např. tzv. grafickou ekvivalenci).⁵⁶⁾ Z perspektivy adekvátnosti uměleckého překladu jako celku ovšem funkční ekvivalenci považuje Hrdlička za nedostačující, vedoucí k nepřípustným změnám v cílovém textu.

Reiřová a Vermeer poukazují na nutnost rozlišovat termíny ekvivalence a adekvátnosti. *Adekvátnost* se týká procesu překládání – naproti tomu *ekvivalence* se týká srovnávání, posuzování, hodnocení různojazyčných textů nebo jejich částí. „Adäquatheit bei der Übersetzung eines Ausgangstextes (bzw. -elements) bezeichne die Relation zwischen Ziel- und Ausgangstext bei konsequenter Beachtung eines Zweckes (Skopos), den man mit dem Translationsprozeß verfolgt“ (česky: Adekvátnost při překládání výchozího textu [příp. prvku] označuje relaci mezi cílovým a výchozím textem za důsledného dbání účelu [skoposu], jehož je dosahováno překladatelským procesem), definují autoři (Reiř / Vermeer, 1991: 139, přel. ZF). Ekvivalencí označují autoři relaci mezi dvěma veličinami majícími stejnou hodnotu a příslušejícími stejné vrstvě v patřičné oblasti a stejné kategorii; podle nich na rovině sémantické, syntaktické a pragmatické „ekvivalence označuje vztah mezi cílovým a výchozím textem, které v patřičné kultuře na srovnatelné rovině splňují (mohou plnit) stejnou komunikační funkci“ (Reiř / Vermeer, 1991: 139n., přel. ZF).

Autoři teorie skoposu zavrhuje možnost ekvivalentního překladu jednotlivých prvků na různých rovinách textu, a to z důvodů jazykové a především kulturní různosti ve většině případů. Adekvátní přeložení jednotlivých prvků (pasáží) se tedy řeší různými metodami, jako je substituce, kompenzace atd. V části „Speciální teorie“ v pojednávané monografii o všeobecné teorii překladu zavádějí Reiřová a Vermeer kategorii textové ekvivalence (*Textäquivalenz*; 1991: 169). Použití **kategorie textové ekvivalence** zde nepřekvapí, když si uvědomíme historický kontext vzniku práce o teorii skoposu (počátek 80. let dvacátého století). Autoři se vyrovnávali se silnou tradicí ekvivalenčních teorií. Pro hledání optimálního tvaru cílového textu zavedl Vermeer kategorii cílové

56) Viz jeho studii *O formálně grafické ekvivalenci*, Hrdlička, 2003: 95nn.

komunikační funkce překladu – skopos, na druhé straně vyústilo úsilí o praktické tvoření adekvátního výrazu v cílovém textu v kategorii „dynamické“ *textové ekvivalence* (1991: 170): cílový text jako celek má být ekvivalentní s výchozím textem jako celkem. Překladatel sám má na základě analýzy výchozích prvků rozhodnout, které vybere (uplatní princip selekce) jako příznaky funkčně relevantní pro vytvoření cílového textu a jak vybrané prvky na základě principu hierarchizace v cílovém textu uspořádá. Autoři píší: „Äquivalenz zwischen Ausgangs- und Zieltext besteht in der je funktional gleichwertigen Relationierung von Inhalt(en) und Form(en) eines Textes in ihren Funktionen zur Erreichung des Textsinns“ (česky: Ekvivalence mezi výchozím a cílovým textem sestává z patřičné funkčně rovnocenné provázanosti mezi obsahy a formami textu v jejich funkcích k dosažení smyslu textu; Reiß/Vermeer, 1991: 170, přel. ZF).

Je škoda, že v otázce ekvivalence nejsou autoři teorie skoposu důslední. Jako by jim stačilo ukončit výstup těsně pod vrcholem, jako by už sám pohled z nejvyššího tábora na vrchol hory byl znakem jejího dosažení. – Texty jsou zde pro někoho, jsou na někoho potenciálně zaměřeny. Když pohlédneme na typy textů z hlediska pragmatiky, jak to nabízí Albrecht Neubert (Neubert, 1999), lze výchozí a cílové texty porovnávat např. podle kritéria zaměřenosti. Připomeňme si, že Neubert rozlišuje čtyři typy podle toho, zda je text zaměřen na příjemce ve výchozí, nebo v přijímající kultuře (podrobně viz výše § 2.4.4):

(1) originál a překlad vykazují stejný typ zaměřenosti, oba mají potenciálně identický okruh příjemců, odlišených „jen“ jazykově: odborné texty, návodné texty, příručky, odborná dokumentace apod.;

(2) originál je primárně zaměřen na výchozího příjemce, nepředpokládá se, že by texty tohoto typu byly překládány: texty právních, správních, politických a kulturních institucí pro občany dané společnosti;

(3) texty dvousměrně zaměřené, potenciálně se obracejí nejen na příjemce výchozí kultury, nýbrž svým „obecně lidským charakterem“ přesahují toto zaměření a cílí i k jinojazyčným čtenářům: texty literární;

(4) texty primárně zaměřené na příjemce v cílové kultuře, slouží jen jako podklad pro vytvoření cizojazyčného cílového

textu pro cílovou komunikaci v cílovém prostředí: reklamní texty, mediální zpravodajské texty apod.

Požadavek textové ekvivalence, tzn. že by se výchozí s cílovým textem shodovaly ve svých funkcích, lze uplatnit u typu (1) a také se zde uplatňuje. Při překládání literárních děl – typ (3) – jako cílových textů literárních by snad bylo možno při zúženém pohledu, resp. ve zvláštních situacích princip textové ekvivalence uplatnit. V případech (1) a (3) však mohou nastat situace, kdy je odborný či návodný či literární text překládán s jiným komunikačním cílem, než jaký měl v primární komunikaci: může plnit tzv. dokumentární funkci (srov. Nordová, 1988), může třeba sloužit jako podklad pro nějaké lingvistické nebo literárněvědné bádání nebo jako didaktický materiál, pak by princip textové ekvivalence nebylo možno uplatnit vůbec.

U textů druhého a čtvrtého typu je princip textové ekvivalence nepoužitelný. Výchozí podklad pro cílový text informačního materiálu určeného cizincům (např. turistům) – typ (4) – má pouze funkci býti podkladem pro překladatelskou textotvornou činnost. A národní či lokální institucionální texty – typ (2) – pro občany určitého společenství nemají pro jinojazyčné občany v jiné kultuře význam, jako nemají význam zprávy lokálního charakteru, např. o počasí; pokud se tyto texty druhého typu překládají, mají z pragmatického hlediska jinou funkci: buď informují o výchozím textu, co obsahoval, tedy se překládají tzv. doslovně a bez četných vysvětlení mohou být komunikačně insuficientní, nebo se pro cílového příjemce musí upravit tak, aby mu rozuměl i ve věcech tzv. sociokulturního kódu jako v typu (1), eventuálně mohou být předmětem jazykového nebo překladatelského vzdělávání.

Ani s překladem literárního díla jako cílového literárního textu to v otázce textové ekvivalence není tak jednoznačné. Kdyby totiž výchozí a cílový literární text byly textově ekvivalentní, tedy fungovaly by oba v literární komunikaci ve svých kulturách shodně, nemusely by se literární texty v tzv. zvláštních meziliterárních společenstvích, kde můžeme hovořit o bilingvismu a biliterárnosti čtenářů, překládat. Zvláště v případech typologicky blízkých jazyků a zároveň geograficky blízkých literatur, (spojených např. existencí společného státu), jako byly např. literatury česká a slovenská v Československu, by nemusely vznikat literární překlady. Přesto v každé jednotlivé kultuře vznikaly především hodnotné

překlady významných literárních děl, a to z potřeb přijímajících literatur a kultur. D. Ďurišin to vysvětluje rozdílnostmi v literárních recepčních tradicích. To znamená, že mezi literárními komunikacemi různých kultur existují jisté rozdíly, v každé funguje dílo jinak. Tyto funkční odlišnosti nemusejí být nápadné a na povrchu díla zřetelné a často je dokáže popsat jen odborník, ale recepční realita je dokládá. Požadovat tedy ekvivalenci na úrovni textu nelze ani u textů literárních.

Ukazuje se, že požadavek textové ekvivalence mezi výchozím a cílovým textem není možno vyslovovat pro všechny typy textů. A jestliže to není možné pro všechny typy, pak je to kategorie bez obecné platnosti na rovině textu.

Tento poznatek není důležitý toliko pro odmítnutí kategorie ekvivalence ve všeobecné teorii překladu Reißové a Vermeera. Je podstatný i pro zamítnutí koncepcí funkční ekvivalence textů těch autorů (Ljudskanov, Komissarov ad.), jejichž modely jsou v české translatologické literatuře (Pechar, Hrdlička⁵⁷), Knittlová) přejímány, pokud si kladou nárok na všeobecnou platnost.

Diskusi o ekvivalenci jako určujícím principu překládání se (prozatím) pokusil uzavřít P. Kußmaul ve své didakticky orientované knize *Verstehen und Übersetzen: Ein Lehr- und Arbeitsbuch* (2007). Konstatuje, že nově i Jörn Albrecht (srov. zde jeho názory na skopos v § 3.2) chápe ekvivalenci nikoli jako *rovnost* (Gleichheit), nýbrž jako *rovnocennost* (Gleichwertigkeit).⁵⁸

V překladatelské praxi přesto existují situace, kdy požadavek ekvivalence zdánlivě dominuje: jedná se o speciální případy, kdy komunikační funkce překladového textu má být rovnocenná jako u výchozího textu. Typickým případem jsou podle P. Kußmaula dotazníkové otázky sociologických apod. výzkumů, které

57) Ukázkou matoucího chápání ekvivalence je např. tzv. fonetická ekvivalence, kterou uvádí Hrdlička (2003: 100, podle *Učebnice nizozemštiny* B. Trnky a O. Krijtové, Praha, 1983): „fonetický“ přepis písně o Nikolovi Šuhaji do nizozemštiny v literárním překladu Olbrachtova románu; takový nesrozumitelný text vytváří v cílové literární komunikaci nemotivovaně místo nedourčenosti, pro které ve výchozím textu není opora. Pokus o fonetickou ekvivalenci působí v tomto textu jako rušivý nonsens, resp. překladatelský lapsus.

58) Albrecht, Jörn. *Übersetzung und Linguistik. Grundlagen der Übersetzungsforschung* (Překlad a lingvistika. Základy výzkumu překladu), Band II. 1. Aufl. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2005. ISBN 978-3-8233-6075-9, s. 33, cit. podle Kußmaul, 2007: 64.

se zpravidla obracejí na respondenty jako příslušníky různých sociokulturních kontextů. S ohledem na to musí být v přeloženém dotazníku položena „stejná“ otázka jako ve výchozím textu, aby v odpovědi nedošlo ke zkreslení. V překladatelské terminologii se tento model nazývá ASQ Model (Ask the Same Question). Nejde ve skutečnosti o shodu cílového textu s výchozím, ale o *funkční konstantu* (Funktionskonstanz) mezi nimi (srov. Kußmaul, 2007: 64). Slovy A. Neuberta bychom mohli říct, že z pragmatického hlediska má výchozí i přeložená dotazníková otázka stejnou performativní zaměřenost (Gerichtetheit).

3.6 SÉMANTICKÁ KONTINUITA (FIŠER)

Než přejdeme ke strategiím tvořivého překládání, pokusím se shrnutím dosavadních poznatků formulovat pracovní hypotézu překladatelského procesu.

Mezi originálem a překladem je **informační spojitost**. Oba jsou nositeli kódovaných informací, které tvoří složité, strukturované významové komplexy.

Mezi originálem a překladem je **funkční spojitost**: oba texty jsou určeny ke komunikaci, jsou to potenciální komunikáty, které mají fungovat v mezilidské komunikaci a svým poselstvím vyvolat u příjemců nějakou reakci. (Dokumentární překlady, např. interlineární nebo lingvistické, jsou především dokumentací předchozího řečového jednání, instrumentální překlady slouží k dosažení komunikačního cíle v cílové kultuře podobně jako výchozí texty.) Oba texty se mají podílet na řečovém jednání, jsou to potenciální **performativy**.

Mezi oběma texty existuje ovšem i řada nápadných odlišností. Příjemce výchozího textu reaguje na výchozí text podle toho, jak pochopí (interpretuje) významový komplex množiny informací, strukturovaný ve výchozím textu, s nímž interaguje. – Rovněž příjemce cílového textu interaguje s cílovým textem na základě toho, jak pochopí (interpretuje) významový komplex množiny informací strukturovaný v cílovém textu. (V obou případech ponechávám stranou individuální charakteristiky příjemců.)

Tyto dvě **interpretace a interakce dvou příjemců mohou být od sebe odlišné** proto, že odlišné jsou množiny informací

v jednotlivých textech. Výchozí text a cílový text se mohou lišit v informacích, které se týkají komunikačních funkcí daného textu, respektive mohou vykazovat odlišnou míru intenzity odpovídajících si komunikačních funkcí. **Táž komunikační funkce může být jinak intenzivní ve výchozím a jinak v cílovém textu.** To je první rys odlišnosti.

Překládání v tradičním slova smyslu se děje mezi dvěma kulturami. Iniciátor textu ve výchozí kultuře, a často je to autor, chce, aby se příjemce ve výchozí kultuře dozvěděl informace obsažené ve výchozím textu, a proto iniciuje tvorbu výchozího textu, resp. stvoří ho. — Iniciátor překladu zpravidla v přijímající kultuře chce, aby se příjemce v přijímající kultuře dozvěděl, jaké informace jsou obsaženy v dotyčném existujícím výchozím textu, a proto iniciuje tvorbu překladu dotyčného výchozího textu do cílového jazyka, do cílového textu. **Výchozí iniciátor informací vysílá** mezi ostatní informace, **iniciátor překladu si informací vybírá** mezi ostatními výchozími informacemi **a přibližuje** ji přijímající kultuře. To je druhý rys odlišnosti.

S jistým zobecněním lze říct, že **výchozí iniciátor** (autor) informací s nějakým záměrem jako **poselství vysílá** k adresátovi (zpravidla ve výchozí kultuře), zatímco **iniciátor překladu** z přijímající kultury **se chce obsah tohoto poselství dozvědět**, resp. zprostředkovat ho příjemcům v cílové, přijímající kultuře.

To jsou tedy dva rozdílné přístupy k množině informací, která je obsažena v originálu. Tyto **odlišné přístupy k téže informační množině produkují další dva typy odlišnosti: v komunikačních situacích a v komunikačních funkcích textů** v obou kulturách.

Necháme-li nyní (prozatím) stranou speciální požadavky různých příjemců překladu v cílové kultuře (dané jejich věkem, profesním přístupem k translátu apod.), je zpravidla požadavkem příjemce v cílové kultuře, aby množina informací v cílovém textu co nejvíce informovala o množině informací obsažených ve výchozím textu. Cílového příjemce nezajímá, za jakých okolností probíhala výchozí komunikace, výchozí komunikační situace je pro jeho recepci cílového textu bezpředmětná (není-li oním specialistou se speciálními zájmy o mimotextové faktory komunikace apod.). Běžný cílový příjemce chce, aby úspěšně interagoval s nabídnutým

cílovým textem, s jeho poselstvím. Týká se to textů neliterárních i literárních (uměleckých) a zábavních.

Překladaelé se tedy zabývají tím, že **výchozí strukturovanou množinu informací** obsaženou ve významových komplexech výchozího textu se prostřednictvím cílového komunikačního kódu, především jazykového, snaží v maximální míře (a často s ohledem na zachování maximální míry původního uspořádání hodnot výchozích informací) **vyjádřit v cílovém textu.**⁵⁹⁾

Jádrem překládání je zpravidla (ponecháme-li stranou jiné role překládání, např. didaktické použití při výuce cizího jazyka) **úloha zachovat sémantickou kontinuitu** mezi výchozím textem a cílovým textem, **který adekvátně funguje jako médium mezikulturní komunikace**, mezikulturní výměny informací.⁶⁰⁾

Takto obecně vymezený požadavek na překladaelskou činnost je třeba dále specifikovat:

(1) Cílový text musí být funkční v cílové komunikační situaci v cílové kultuře, přičemž předpokládané komunikační funkce jsou určeny skoposem.

(2) Sémantická kontinuita je dynamická kategorie, může jí být jakoby víc, nebo míň, jinými slovy: může být realizována na odlišných úrovních abstrakce výchozího a cílového textu. Cílový text jako celek má plnit úlohu performativu, tedy má „být jazykovým jednáním“, jeho „médiem a mediátorem“.

(3) Rámec sémantické kontinuity je určen komunikační funkcí překladu (skoposem) zacílenou na předpokládaného čtenáře s konkrétními komunikačními požadavky a očekáváním v cílové kultuře. Kritérium sémantické kontinuity lze uplatnit vůči té části textu, jejíž rámec je určen požadovaným skoposem. Například subsidiární texty, začleněné do komplexního textového druhu (kupř. různé dokumenty jako přílohy žádosti), neztrácejí

59) Tato snaha bývá označována jako úsilí o věrnost nebo pravdivost překladu, což je ovšem požadavek poměrně vágní, ba lichý. Cílem profesionálního překladatele a otázkou profesní cti není svévolné zkreslování přenášené informace, je tedy matoucí poměřovat informaci kritériem tzv. věrnosti.

60) V kulturních dějinách existují situace, kdy překladaová literatura plní v přijímající kultuře spíše jinou funkci než roli média mezikulturní komunikace – viz např. situaci v české literatuře na počátku českého národního obrození; blíže o tom např. Hrdlička, 2003, aj.

podpůrným postavením svou výpovědní hodnotu; i jako součást translátu mají proto svou vlastní komunikační hodnotu i skopos a sémantickou kontinuitu takového textového úseku je třeba posuzovat v rámci tohoto dílčího skoposu.

(4) Cílový text má přenášet nezkreslený obsah výchozího textu v souladu se zadáním. Zadání určuje funkci cílového textu a podle toho vybírá překladatel vhodné, přiměřené textotvorné operace k naplnění předpokládané komunikační funkce translátu v cílové kultuře.

Pro ilustraci znovu použijí příklad s pohádkovou povídkou Hanse Ch. Andersena *Den lille Idas Blomster* (česky *Iduščiny květiny*, 1953). Její překlad si lze představit jako transláty pro různé hypotetické příjemce: pro děti – jako pohádku; pro filologa – jako informace o způsobech pojmenovávání; pro literárního estetika – jako informace o zobrazovacích způsobech (konvencích, stereotypech, inovacích aj.); pro antropologa – jako informace o historických, etnologických jevech apod.; pro biologa – jako informace o botanice; pro psychologa – k výzkumu projekce sexuálních vztahů do jednání postav-rostlin atd. Každý hypotetický příjemce v tomto příkladu bude akcentovat v recepci translátu poněkud jiný soubor informací o výchozím textu a jiné vztahy jejich uspořádanosti. Řečeno terminologií Ch. Nordové, půjde o dokumentární překlady, nebo o instrumentální překlady (srov. výše § 3.3.1). Tato skutečnost pak klade odlišné požadavky na formulaci cílového textu překladatelem.

(5) S ohledem na skopos překladové zakázky, tj. s ohledem na očekávanou, předpokládanou funkci translátu jsou komplexy významů v extenzionální i intenzionální struktuře celého cílového textu formulovány pomocí textotvorných operací tak, aby příjemce mohl úspěšně interagovat s translátem jako s komplexní informací, kterou můžeme charakterizovat jako sémanticky kontinuální s výchozím textem. Zároveň platí, že není-li cílový text přiměřeně komunikačně funkční v cílové komunikační situaci, je jako performativ insuficientní nebo defektní, i když je zachována sémantická kontinuita s komplexem informací výchozího textu (srov. příklad v kap. páté, § 5.3).

(6) Skopos je určující pro výběr takových textotvorných operací, které umožní vytvořit sémantické kontinuum mezi výchozím textem a cílovým textem s ohledem na konkrétní požadovanou komunikační funkci translátu v cílové kultuře v očekávané komunikační situaci. Skopos určuje pro cílový text nebo jeho část

použití takových funkčněstylových prostředků, které jsou adekvátní předpokládané komunikační situaci v cílové kultuře.

(7) Skopos určuje, jaké textodruhové příznaky budou realizovány, tzn. jaký druh textu, žánr, slohový útvar má vykazovat cílový text. K tomu volí překladatel a) adekvátní výstavbové postupy a b) adekvátní pojmenovávací postupy. To znamená, že volí konstrukční (kompoziční, literární) a slohové postupy funkčně přiměřené požadovanému druhu textu (žánru) v cílové kultuře a užívá prostředky obecných stylů cílového jazyka přiměřené tematickým komplexům tak, aby byla zachována sémantická kontinuita v míře, kterou určuje skopos. Na volbě slohových prostředků (příp. textodruhových příznaků) se podílejí i prototypické formulační vzorce přiměřené k typu textu (srov. Heinemann / Viehweger, 1991: 165, viz § 4.2).

Z řečeného v podstatě vyplývá osmý požadavek na funkční překlad, a tím je **charakteristika tvůrčího překládání:**

(8) Ve všech rovinách textu (vyjma ortografie a konvencionalizovaných typografických požadavků) řeší překladatel tvorbu cílového textu kombinací standardních a kreativních postupů. Bez tvůrčích, nestandardních, aktualizáčních postupů se ve své textotvorné činnosti profesionální překladatel neobejde. Musí být ovšem znalý účinků svých postupů a zvyklý posuzovat každé navržené řešení s ohledem na možný dopad v předpokládané komunikační situaci v cílové kultuře.⁶¹⁾

(9) Při vší textotvorné kreativité a jazykové vynalézavosti v cílovém textu zachovává překladatel gramatickou správnost podle norem cílového jazyka a cílové komunikace daného překladu.⁶²⁾ Podle požadavku zakázky respektuje tedy i typografické normy cílové kultury, neprotiví-li se tyto normy požadované cílové funkci překladu (zvláště u umělecky stylizovaných textů).

61) Např. některé druhy textů administrativního nebo odborného stylu se aktualizaci vzpírají a vyhýbají.

62) To platí za předpokladu, že agramatičnost není např. estetickým prostředkem, resp. záměrným slohovým příznakem výchozího textu, příznakem, který lze záměrnou agramatičností v cílovém jazyce bez zkreslení sémantické informace vytvořit (srov. např. překlad knihy W. Millera s názvem *Prezident krokadýlů*, Praha: Odeon, 1990, ISBN 8020700811).